

Korisnički aspekt upotrebe zbirke rijetke građe u knjižnicama

Sunek, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:296377>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-09**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
SMJER BIBLIOTEKARSTVO
Ak. god. 2022./2023.

Katarina Sunek

**Korisnički aspekt upotrebe zbirke rijetke građe u
knjižnicama**

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Helena Stublić, docent

Zagreb, kolovoz 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Kratka povijest knjige.....	2
3. Što su to „ <i>rijetke</i> “ knjige	4
4. Knjižnice i rijetke knjige – prikupljanje, očuvanje i zaštita	7
4.1. Prikupljanje rijetkih knjiga.....	7
4.2. Očuvanje i zaštita stare i rijetke građe	10
5. Digitalizacija.....	20
6. Korisnici i rijetke knjige	24
7. Knjižnica Filozofskog fakulteta i Zbirka RARA.....	27
8. Istraživanje.....	30
8.1. Metode i uzorak.....	30
8.2. Cilj.....	30
8.3. Rezultati	31
9. Zaključak	41
10. Literatura.....	42
11. Popis priloga	47

1. Uvod

Knjige su vrlo važan alat koji kao ljudska vrsta posjedujemo. Knjige imaju jednu od ključnih uloga u životu svakog čovjeka pružajući znanje o vanjskom svijetu, poboljšavajući vještine poput čitanja, pisanja i govora te jačajući pamćenje i inteligenciju. Knjige ljudima pružaju pogled u svijet kroz novu, drugačiju i zanimljivu perspektivu. Proširuju naša znanja i razmišljanja, potiču nas na kreativnost i razvoj. Knjige su važne na razne neočekivane načine, omogućuju čitateljima da putuju bez potrebe da koriste noge, daju krila našoj mašti, pune su znanja, mudrosti i još mnogo toga. Knjige nerijetko djeluju kao prozor u svijet koji se nalazi oko nas. Pogled u sadašnjost, pogled u bogatu povijest ali i razmišljanja i predviđanja o budućnosti. Posjeduju moć da promjene način na koji razmišljamo, kako govorimo i analiziramo. Razne knjige dolaze sa svojim jedinstvenim perspektivama. Čitanje pomaže u razvitku prisebnosti i sposobnosti zapažanja te tjera ljudski um na promatranje.

Knjige su ovdje stoljećima i sadrže znanje o našoj prošlosti, civilizacijama i kulturama. Stare i rijetke knjige nerijetko daju uvid u prijašnja vremena svojim sadržajem, ali isto tako i svojim fizičkim karakteristikama. Današnje knjige razlikuju se od knjiga stvorenih u povijesti u materijalu od kog su napravljene, načinu na koji su se radile i još mnogočemu. Posebnost ovakvih knjiga je u tome što nam pokazuju ne samo povijest svojim sadržajem već i povijest pisanja i razvoj tiska i stvaranja knjiga. Proučavajući promjene na knjigama kroz povijest može se saznati i naučiti puno o razvoju procesa stvaranja knjige i razvoju tiska.

Ovaj rad nastao je iz ljubavi prema fizičkim primjercima knjige. Razvoj tehnologije doveo je do velikih promjena u navikama i razmišljanju ljubitelja knjiga. Ljubav prema papiru i fascinacija primjercima starih knjiga dovela je do promišljanja o vrijednosti starih i rijetkih knjiga, njihovom očuvanju i zaštiti. Ovaj rad daje pregled kratke povijesti knjige općenito, pokušava objasniti što su to „*rijetke*“ knjige i što ih čini takvima. Također, pojašnjava odnos knjižnica s rijetkim i starim knjigama, te što je sve potrebno kako bi se one nabavile, zaštitile, očuvale te na kraju bile dostupne korisnicima. Veliki fokus rada je na odnosu korisnika sa starom i rijetkom građom, te je istraživanje u radu provedeno kako bi se dobio uvid o znanju i korištenju Zbirke RARA Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu od strane korisnika knjižnice, u ovom slučaju studenata.

2. Kratka povijest knjige

Povijest knjiga je fascinantna priča koja se proteže tisućama godina, od najranijih dana ljudske civilizacije do moderne ere digitalnog izdavaštva. Kroz povijest, knjige su bile vitalno sredstvo komunikacije, obrazovanja i zabave, pružajući ljudima način da podijele svoje ideje, priče i znanje s drugima. Na pitanje što je to povijest knjiga, Robert Darton odgovara na sljedeći način: „*Moglo bi se čak nazvati društvenom i kulturnom poviješću komunikacije tiskanim putem, ..., jer je njegova svrha razumjeti kako su se ideje prenosile putem tiska i kako je izloženost tiskanoj riječi utjecala na mišljenje i ponašanje čovječanstva tijekom posljednjih pet stotina godina.*“ (Darton, 1982, str. 65). Povijest knjiga seže stoljećima unazad, a materijali korišteni za njihovu izradu mijenjali su se tijekom vremena. Kako University of Minnesota Libraries Publishing (2016.) navodi najraniji oblik knjiga bili su papirusni svici koji su se koristili u starom Egiptu. Autori nadalje opisuju kako su tadašnji materijali bili napravljeni od sirovina koje su bile široko dostupne na određenom području te su se tako uz papirus koristili i drugi materijali poput kože, gline, kamena i kosti. Slično kao što se i danas izrađuju knjige, svici su se izrađivali lijepljenjem ili šivanjem pojedinačnih listova papirusa. Encyclopedia Britannica (2023) objašnjava kako su Rimljani su razvili „*codex*“ - knjigu izrađenu od drva i životinjskih koža koja je bila lakše prenosiva, čvršća i lakša za pohranjivanje od svitaka papirusa. Također, omogućavala je pisanje na obje strane lista, lakše pronalaženje informacija te je mogla sadržavati duge tekstove. Ističu i kako su ovakvu formu najčešće koristili redovnici te se razvoj veže uz sam razvoj kršćanstva. No stvaranje knjiga bio je dugotrajan i naporan proces, a svaki primjerak pisari su morali ručno kopirati.

Brokaw (2007) opisuje početke tiskarstva i dodaje kako Kina posjeduje dugu i bogatu povijest tiskarstva. Ističe kako postoji vrlo malo kultura koje su kao i Kina vezane uz stvaranje knjiga i učenje kroz dugu tradiciju. Brokaw objašnjava kako se u Kini do osmog stoljeća razvila metoda reprodukcije teksta iz znakova koji su reljefno bili izrezani na drvenim blokovima – ksilografija. Izum tiska s pokretnim slovima prvi je put razvijen je u Kini za vrijeme dinastije Song kako navode Zhang i Han (2020), a estetski se „doba dinastije Song smatra „*zlatnim dobom kineskog tiska*“ (Brokaw, 2007, str. 254). U dinastijama Yuan, Ming i Qing tisak pokretnim slovima razvijen je u kositrene, drvene, bakrene, olovne i druge vrste no među njima se najviše koristilo drvo. Razvoj tiskarstva na zapadu slijedio je kasnije i ono što je uvelo velike promjene u razvoj knjige na zapadu je kako Kreis (2016) navodi

razvoj metalnih pomičnih slova, lako složivih u razne formate omogućavajući tako beskonačno raznolike tekstove. Autor, naravno, govori o prvom tiskarskom stroju koji je razvio Johannes Gutenberg. Avrin (1991) pojašnjava kako je Gutenbergov stroj, koji je nastao između 1446 i 1450te godine (Dittmar, 2011), uz drveni ručni tisak bio prvi korak u procesu mehanizacije proizvodnje knjiga. Novi izumi omogućili su masovnu proizvodnju knjiga, čime su one postale znatno pristupačnije široj publici. Nadalje, razvoj tiska omogućio je dosljedniju i točniju reprodukciju tekstova što je olakšalo širenje ideja i znanja. Knjiga je tako kroz povijest postala sastavni dio ljudskog društva i odigrala je ključnu ulogu u ljudskom razvoju. Knjige su generacijama služile kao izvor znanja, zabave i inspiracije, no isto tako bile su medij za prenošenje informacija, ideja i kulture s koljena na koljeno, stvarajući generacijsku povezanost kao što potvrđuje Valsiner (2000). Knjige nisu zaslužne samo za ljudski razvoj, već i mogućnost praćenja samog ljudskog razvoja i mogućnosti dijeljenja informacija s budućim naraštajima. Stoga knjige imaju posebno mjesto u ljudskom razvoju i nastavit će igrati glavnu ulogu u poučavanju, učenju i komunikaciji.

3. Što su to „rijetke“ knjige

Kako bi razumjeli važnost rijetkih knjiga moramo definirati što su one i koji je njihov značaj. Robinson (2012) na to pitanje daje krajnje kratak i jednostavan odgovor – knjiga koja nije široko dostupna. No to nije potpun i adekvatan odgovor. The Joint Archives of Holland (n.d.) daje objašnjenje kako nekoliko karakteristika može kvalificirati knjigu kao rijetku i navodi kako se vrednovanje knjige određuje prema važnosti teksta, stanju knjige i potražnje za knjigom. Dodaju i kako se prva izdanja književnih djela, povijesna djela, izvorni izvještaji o znanstvenim otkrićima ili izumima smatraju rijetkima važnosti svojeg sadržaja. Uz to dodaju i kako potpis, natpis ili bilješke koje je autor sam napisao mogu pridonijeti tome da knjiga dobije status rijetke knjige. John Feather (1982) ističe kako većina knjiga koja se nalazi u zbirkama rijetkih knjiga ne posjeduje neku novčanu vrijednost, te dodaje kako je važan faktor u procjeni rijetkosti knjige upravo vremenski period u kojem su nastale. Tako dodaje kako se knjige tiskane prije 1801. godine tretiraju kao rijetke (na primjeru britanskih i sjevernoameričkih knjižnica). Autor napominje kako je upravo razvoj tiskarstva zaslužan za ovakvu percepciju jer su knjige početkom devetnaestog stoljeća postale znatno jeftinije te proizvedene u većim količinama što je značilo da su i znatno manje kvalitete od njihovih prijašnjih verzija. Robinson (2012) ističe kako nije samo vrijeme nastanka knjige presudno, već su tu i drugi faktori poput značaja sadržaja koji knjiga nosi, njihove jedinstvenosti bilo u sadržaju ili načinu izrade, ilustracija i mapa koje se nalaze u knjigama itd. Krnčević i Miše (2013) navode uvjete prema kojima knjige mogu postati rijetke:

1. *„ako je knjiga već kod svog izdanja bila tiskana u ograničenoj nakladi (mala količina primjeraka)*
2. *ako je autor sam povukao i dao uništiti svoje djelo*
3. *ako je vlast zaplijenila, spalila i uništila za nju nepoželjnu publikaciju*
4. *ako je kakva elementarna nezgoda (požar, nebriga, nepažnja, potop) uništila cijelu nakladu*
5. *ako su zbog velikog čitanja istrošeni svi primjerci djela“* (Krnčević i Miše, 2013, str. 188).

Lieberman (1995) stručno objašnjava situaciju opisujući kako je vrijednost rijetkih knjiga zapravo zbog različitih faktora, varijabli i njihovih međusobnih veza. Autor smatra kako se na temelju bazne formule može izračunati približna vrijednost za bilo koju knjigu koja postoji.

FORMULA FOR DETERMINING A BOOK'S VALUE

The elemental expression for this formula of value is:

$$\text{SCARCITY} \pm \text{SIGNIFICANCE} \pm \text{BEAUTY} \pm \text{DEMAND} = \\ \text{VALUE [i.e., RARITY]}$$

Slika 1 Formula za određivanje vrijednosti knjige prema R. Liebermanu

Kao što je vidljivo, prema Liebermanu (1995) vrijednost se „računa“ prema sljedeće četiri varijable: oskudnosti, važnosti, ljepoti i potražnji. Važno je pobliže pojasniti svaku od navedenih stavki kako bi bilo jasnije o čemu autor govori.

1. **Oskudnost** (*eng. scarcity*) – Iako knjiga ponekad nema u velikom broju to ne znači da su one nužno rijetke. Autor navodi kako se knjiga mogla isprintati u samo nekoliko kopija no ako nije bila tražena, njena vrijednost nije velika. Isto tako važno je uzeti u obzir da neke važne knjige nisu „preživjele“ u velikom broju te ih sada naspram količini u kojem su printane nema mnogo. Oskudica je zapravo usko povezana s potražnjom.
2. **Važnost** (*eng. significance*) – Autor ju opisuje kao najvažniju komponentu ove formule. Važnost koju knjiga nosi može biti povijesna, literarna ili bibliografska. Iako, važnost je kao takva teško mjerljiva te je subjektivna i lako promjenjiva. Autor napominje kako starost nije jednaka važnosti osim u slučaju inkunabula. Inkunabule su kako definira Encyclopedia Britannica (2013) knjige koje su tiskane tijekom najranijeg razdoblja tipografije. Što znači od izuma tipografskog tiska u Europi do kraja 15. stoljeća. Kod važnosti je također bitno prvo izdanje. Ukoliko je knjiga prvo izdanje nosi puno veću važnost jer predstavlja originalnu ideju (kasnija izdanja su podložna promjenama) i nešto što su autor i čitatelji vidjeli originalno.
3. **Ljepota** (*eng. beauty*) – Kad se govori o knjigama ljepota se odnosi na kvalitetu i stanje u kojem se nalazi tekst, papir, uvez i/ ili ilustracije koje se nalaze na djelu. Autor smatra kako vizualna privlačnost ilustracija uvelike utječe na rezultat formule.

Stanje navodi kao najbitniju stavku u ljepoti. Objašnjava kako su neke obične knjige vrlo rijetke jer su opstale dug vremenski period u odličnom stanju.

4. **Potražnja** (*eng. demand*) – Potražnja je stavka koja se neprestano mijenja. Na nju utječu trenutačni trendovi i konstantno se mora preispitivati. Popularnost na primjer ilustratora se neprestano mijenja, a sukladno tome i cijena knjiga. Nakon nekog vremena može se desiti upravo suprotna situacija te ista knjiga gubi na vrijednosti jer pada interes za nju. (Lieberman, 1996., str.141-145).

Kao što je vidljivo, rijetkost i vrijednost knjige nije tako lako odrediti. Znanje koje je potrebno kako bi se odredili parametri navedeni u formuli nažalost nije moguće naučiti brzo. Za kvalitetnu odluku, promišljanje i shvaćanje kriterija potrebno je iskustvo i vrijeme provedeno radeći s rijetkim knjigama i zbirkama građe posebne vrste.

4. Knjižnice i rijetke knjige – prikupljanje, očuvanje i zaštita

Zbirke građe posebne vrste bitan su dio knjižnica jer posjeduju jedinstvenu i rijetku građu, uključujući rukopise, rijetke knjige, arhive i sitan tisak. Ove zbirke imaju vitalnu ulogu u očuvanju i zaštiti kulturne baštine i omogućavanju pristupa vrijednim izvorima za znanstvenike, istraživače i širu javnost. Zbirke građe posebne vrste od velike su važnosti za knjižnice jer pružaju jedinstvene izvore koji se nerijetko ne mogu naći drugdje navodi California State University San Marcos (2018). Prema Joyner i sur. (2021) zbirke građe posebne vrste vrlo su važne za očuvanje kulturne baštine, omogućavanje pristupa povijesnim materijalima te podupiranje novih istraživanja i daljnjeg učenja. Autori napominju kako knjižnice koje posjeduju zbirke građe posebne vrste imaju odgovornost osigurati kontinuiranu nabavu, procjenu, očuvanje te dostupnost i mogućnost korištenja ove važne građe. „*Izgradnja zbirke temeljna je zadaća svih knjižnica i preduvjet je za obavljanje svih drugih zadaća (obrade, čuvanja, davanja građe na korištenje)*“ (Hebrang Grgić, 2011, str.96). Svrha ovog poglavlja je istaknuti ključnu ulogu zbirke građe posebne vrste u knjižnicama te važnost nabave, očuvanja i zaštite rijetkih knjiga. Belanger (1986) navodi kako knjižnice imaju iznimno važan i velik posao jer ujedno moraju osigurati potrebne resurse i stručnost za očuvanje te građe za buduće generacije, dok u obzir uzimaju sam čin očuvanja, sigurnost zbirke i građe, katalogizaciju, sam pristup građi te njenu nabavu.

4.1. Prikupljanje rijetkih knjiga

Kada govorimo o nabavi građe u knjižnicama važno je pojasniti proces izgradnje samog fonda kako bi lakše razumjeli specifičnosti nabave rijetke i stare građe. Naime, Tadić (1994) definira šest faza oblikovanja knjižničnog fonda:

1. **Istraživanje zajednice korisnika i njezinih potreba** – u ovoj fazi potrebno bi bilo provesti istraživanje kako bi se dobile informacije o potrebama korisnika zajednice koja se služi knjižnicom. Kod analize je potrebno posebno obratiti pozornost na podatke o povijesnim i razvojnim obilježjima zajednice, kao i njenoj brojnosti i strukturi te kulturnom stanju itd.
2. **Plan nabave** – ova faza temelji se na podacima prikupljenima u prethodnoj fazi. Prema autorici ova faza se odnosi na smjernice za nabavu građe. Prema prethodnim podacima knjižničari imaju uvid o potrebama svojih korisnika za uslugama i

službama, o namjeni knjižnice te ciljevima i podacima o trenutačnom tj. postojećem fondu.

3. **Selekcija knjižnične građe** – faza odluke o tome koja građa će se nabaviti za knjižnicu. Ovdje se donose odluke o tome koju knjigu odabrati ako nekoliko njih obrađuje istu temu, odluka o podudaranju cijene sa stvarnom vrijednosti knjige i naravno, odluka o broju primjeraka određenog naslova. Knjižničari se ovdje vode prema načelima vrijednosti (načelo kakvoće; knjižnica treba prikupljati građu koja intelektualno obogaćuje korisnika) i načelima potražnje (načelo potrebe; smatra se da je bolje nabaviti više primjeraka djela koje ima veću potražnju od nabave više različitih djela koja imaju malu potražnju). Fond bi trebao biti uravnotežen te istodobno pružati potporu interesima koje korisnici imaju, no i proširiti njihove interese.
4. **Nabava knjižnične građe** – faza koja uključuje procese predakcesije i akcesije. Pod procesom predakcesije se smatraju postupci provjere vjerodostojnost postojećih podataka, postoje li željene publikacije u knjižnici i u koliko primjeraka te je li naslov koji je željen već naručen ili se nalazi u fazi obradbe nakon uključanja u fond. Kada građa pristigne u knjižnicu uspoređuje se s evidencijama stvorenim u procesu predakcesije. Građa se sada u evidencijskom sustavu premješta u prispjelu građu i upisuje se datum prispjeća. Prispjeće se također evidentira i na popisima. Neprispjela građa se ponovno potražuje. Dokumentacije se uspoređuju s dokumentacijama u narudžbi, te ako se sve informacije slažu akcesijski posao je odrađen te je građa spremna za inventarizaciju i smještaj u dijelove fonda. Ukoliko je građa neispravna za tu građu se ulaže žalba.
5. **Pročišćavanje knjižničnoga fonda** – faza u kojoj se izlučuje ili premješta građa koja više nije za uporabu, rijetko je korištena ili je ima u previše primjeraka. Ova faza povezana je s revizijom fonda i rezultira premještanjem građe u drugo spremište ili njenim trajnim uklanjanjem. Ova faza donosi tri važne olakšice za knjižnicu, a to su ušteda prostora, ekonomično poslovanje te veća dostupnost građe koja je tražena. Nerijetko, tijekom ove faze dolazi do otpora od strane knjižničara zbog straha od krivog postupanja i odluka koji bi rezultirali smanjenjem opsega i vrijednosti fonda.
6. **Vrednovanje knjižničnoga fonda** – posljednja faza u procesu gdje se određuje tj. nastoji se odrediti vrijednost pristigle građe i/ili cijelog fonda. To se temelji na mišljenju knjižničara, ali i korisnika te stručnjaka. Vrednovanje se provodi putem statističkih, usporednih metoda i metoda ispitivanja korisnika. Naravno za to moraju

postojati unaprijed utvrđeni obrasci te je sve potrebno temeljiti na odgovarajućim standardima. Dobiveni statistički podaci zatim se uspoređuju sa standardnim zahtjevima koji se odnose na kakvoću i veličinu fonda ovisno o vrsti knjižnice te broju i strukturi korisnika.

Tadić (1994) također navodi kako u knjižničnom poslovanju postoje četiri načina nabave građe, a to su kupnja, dar, zamjena i obavezni primjerak. Autorica smatra kako je od svih navedenih oblika nabave najpoželjniji kupnja te bi se on trebao uvijek odabrati ukoliko postoje uvjeti. Dodaje i kako uz ta četiri načina poneke knjižnice imaju i vlastita izdanja.

Jones (2004) ističe kako rijetke knjige nerijetko predstavljaju izazov pri nabavi za knjižnične zbirke. Naravno, njihova dostupnost je ograničena, a tu je i konkurencija drugih institucija i kolekcionara. Nabava rijetkih knjiga za zbirke građe posebne vrste u knjižnicama uključuje pažljiv proces odabira kako bi se osiguralo da građa odgovara ciljevima razvoja knjižnične zbirke i podržava široke i promjenjive istraživačke trendove, kako navode u Sveučilišnim knjižnicama Rutgers (eng. Rutgers University Libraries) (2018). Američko knjižničarsko udruženje (eng. American Library Association – ALA) (2007) objašnjava kako je identifikacija i odabir rijetkih knjiga prvi korak u procesu nabave. To uključuje provođenje istraživanja kako bi se identificirale knjige koje su rijetke, jedinstvene ili vrijedne te imaju povijesni ili kulturni značaj. Kako Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova (eng. International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) navodi u svojim smjernicama (2020), stručnjaci za zbirke građe posebne vrste aktivno oblikuju intelektualnu i kulturnu povijest. Stručnjaci odabiru građu, grade zbirke te njime aktivno upravljaju „*u skladu s izjavama o misiji svojih institucija, poviješću svojih zbirki, politikama razvoja zbirki svojih institucija, dodjelom sredstava i proračuna, institucionalno definiranim odgovornostima i razmatranjima sadašnjih i budućih potreba i očekivanja korisnika*“ (IFLA, 2020, str.8).

IFLA (2020) također daje objašnjenje kako su kriteriji koje stručnjaci poštuju pri prikupljanju rijetke građe specifični za svaku ustanovu, te se temelje na potrebama institucije ili područjima specijalizacije. Također, navode i neke od dodatnih kriterija kao što su:

- *„oskudnost,*
- *vrste formata,*
- *fizičke karakteristike,*
- *stanje i stabilnost,*

- rijetkost,
- starost,
- tržišna vrijednost,
- povijesni i kulturni značaj,
- pedagoška i istraživačka vrijednost,

procijenjene i/ili izražene potrebe korisnika,, (IFLA, 2020, str. 8).

4.2. Očuvanje i zaštita stare i rijetke građe

„Paradoks očuvanja je da je nemoguće stvari zauvijek zadržati istima“ (Coolan, 2001, str. 235).

Očuvanje i zaštita građe jedni su od najbitnijih postupaka koji se obavljaju u knjižnici. Kako autorica Coolan (2001) objašnjava postupci očuvanja, zaštite, restauracije itd. su zapravo postupci kojima mijenjamo građu. Mijenjamo ju kako bi ju sačuvali. No, čak i netaknuta građa će se promijeniti zbog starenja i uvjeta svoje okoline koji su promjenjivi. To naravno ne znači da građu nije potrebno dirati, upravo naprotiv. Samo treba razumjeti kako pojedini postupci utječu na gradivo. Postoje razne definicije očuvanja. Tako IFLA (1998) definira očuvanje kao širok pojam koji obuhvaća sva upravna i financijska pitanja, uključujući odredbe koje se odnose na skladištenje i smještaj građe, osoblje te politike i metode koje uključuju očuvanje knjižnične i arhivske građe pa tako i informacija koje one sadrže. Evans et al. (1974) malo pobliže definiraju pojam i to na dva načina. Definiraju očuvanje kao temeljnu odgovornost za pružanje adekvatnog prostora i objekata kako bi se građa mogla zaštititi i očuvati te održavati. Autori navode i drugu definiciju koja još uže definira postupak očuvanja kao posebne mjere, koje mogu biti individualne ili zajedničke te koje se poduzimaju kako bi se građa popravila, održavala, restaurirala ili zaštitila. Harvey i Mahard (2020) smatraju kako je očuvanje jedna od ključnih komponenti za očuvanje kulturnih dobara te je ključno za održavanje i trajanje globalne kulturne baštine. Navode i kako je očuvanje građe odgovornost svih, od stvaratelja do korisnika. Autori navode opća i specifična načela očuvanja:

Opća načela – odnose se na dugotrajna načela očuvanja

1. Napor koji je uložen u stvaranje dugovječnih materijala smanjuje potrebu za kompliciranjem očuvanja u budućnosti – načelo koje je dugo utemeljeni dio

prakse očuvanja; primjer je korištenje papira ili kartona bez kiselina i lignina kao materijala za pohranu građe

2. Suradnja je neophodna kako bi se osiguralo očuvanje – zajednički napori stručnjaka kao npr. stručnjaka za zaštitu od požara, suzbijanje štetočina sa stručnjacima za očuvanje kako bi se stvorio optimalni plan i program za očuvanje i zaštitu građe
3. Zagovaranje je neophodno kako bi se osiguralo očuvanje – očuvanje je odgovornost svih stoga je potrebno da se svi zalažu za isto i razumiju njegovu važnost i hitnost
4. Poduzimanje mjera očuvanja odmah je bolje nego ne činiti ništa – nitko ne zna potpuno sve o procesima i radnjama koje se provode tijekom očuvanja, no iako neke odluke nisu izdržale test vremena i nisu bile dobra odluka ipak su bile bolje nego da se nije poduzelo ništa
5. Očuvanje zahtjeva aktivnu skrb i upravljanje – potreba za aktivnim upravljanjem i brigom za građu je osnovni dio očuvanja te je rezultirala naglašavanjem važnosti i razumijevanju postupaka stabilizacije fizičkih objekata, poboljšanju uvjeta i održavanju visokokvalitetne kontrole klime
6. Razumijevanje strukture i načina propadanja materijala ključno je za razumijevanje koje mjere očuvanja je potrebno poduzeti – poznavanje strukture same građe iznimno je važno za sve koji se bave očuvanjem jer omogućuje prepoznavanje adekvatnih koraka i postupaka koje je potrebno poduzeti; propadanje materijala opasnost koja može uništiti ne samo jedan objekt nego i cijele zbirke ukoliko se ne tretira na vrijeme
7. Jasno razlikovanje objekata i informacija koje nose – kopiranje informacija na trajniji medij je jedan on načina zaštite kako informacija tako i originala
8. Dati prednost postupcima očuvanja koji se odnose na velike količine materijala u odnosu na aktivnosti koje se fokusiraju na pojedinačne objekte – načelo koje se temelji na nužnosti glede financija s obzirom na to da uvijek postoje ograničena financijska sredstva i manjka kvalificiranog osoblja

Specifična načela – odnose se na radnje koje se zasnivaju na etičkim načelima

1. Vrednovanje je potrebno i poželjno – postavljanje prioriteta za raspodjelu resursa kako bi se učinkovito i odgovorno upravljalo građom
2. Zadržati original – primarni fokus očuvanja je dugoročno očuvanje izvornika što osigurava dugoročan pristup

3. Čuvati više kopija predmeta – zalihost – što više predmeta imamo to je manja vjerojatnost da će u budućnosti biti nedostupan; npr. digitalizacija i čuvanje drugih kopija na različitim lokacijama
4. Učiniti minimalno potrebno za stabilizaciju i očuvanje objekta – pretjerano rukovanje i postupci mogu ponekad naštetiti građi pa se stoga radi samo ono što je neophodno u tom trenutku
5. Radnje očuvanja ne bi trebale premašiti sposobnosti osoblja koje ih provodi – svi postupci koji se provode trebali bi biti unutar granica kompetencije i obrazovanja osobe koja ih obavlja
6. Aktivnosti očuvanja trebaju biti usmjerene na najveću moguću kvalitetu – limitirani resursi nerijetko limitiraju mogućnosti no bez obzira na financijske mogućnosti treba se fokusirati na to da sve što je napravljeno unutar mogućnosti koje postoje bude najveće moguće kvalitete
7. Radnje očuvanja ne bi smjele oštetiti predmet – premet je tijekom očuvanja najvažniji te je potrebno odabrati metode i materijale koji ne utječu negativno na taj predmet te na njegov budući opstanak i korištenje
8. Radnje očuvanja trebaju biti dokumentirane – potrebno je uvijek dokumentirati sve informacije o procesima, materijalima, postupcima itd. upotrijebljenima tijekom očuvanja, zaštite, restauracije itd. kako bi u budućnosti mogli odabrati najbolje radnje i metode
9. Radnje očuvanja trebale bi se pridržavati etičkih razmatranja – postupanje građom uvijek bi trebalo biti osnovano na dobrim etičkim odlukama (Harvey i Mahard, 2020, str. 21-26).

Glavne prijetnje knjižničnoj građi tijekom procesa očuvanja i zaštite su:

- „*Priroda samog materijala od kojeg je građa napravljena*
- *Prirodne katastrofe i katastrofe koje su uzorkovane ljudskim djelovanjem*
- *Okolina u kojoj se građa nalazi*
- *Način na koji se rukuje građom*“ (IFLA, 1998, str. 8).

Kako Galbraith i Smith (2012) navode za rukovanje starom i rijetkom građom potrebno je naučiti postupati njome iznimno pažljivo i nježno. Autori uspoređuju rukovanje rijetkom i starom građom s borilačkom vještinom tai chi. Iako se to isprva čini čudno, autori navode kako u navedena borilačka vještina zahtjeva spore i promišljene korake i pokrete. Tako ukazuju na to da bi svi koji rukuju starom i rijetkom građom trebali promisliti o načinu

na koji to rade. Iako se svakodnevno rukuje knjigama, način na koji to radimo nerijetko je automatiziran i ne razmišljamo o posljedicama naših pokreta. Kanadski konzervatorski institut (eng. The Canadian Conservation Institute - CCI) (2022) daje prijedloge kako rukovati knjigama:

1. Pri uklanjanju knjiga s polica potrebno je posegnuti i pogurnuti knjigu naprijed kako bi se mogla primiti s obje strane hrpta. Ukoliko se to ne može učiniti, potrebno je susjedne knjige pogurnuti malo unazad kako bi se knjiga mogla uhvatiti na pravilan način. Pri uklanjanju knjiga s polica trebalo bi ih se primiti oko središta hrpta.
2. Ne smije se prstom kačiti osjetljivi dio knjige koji se naziva hrpteni rub. Tako se sprječava šteta hrptu koja može nastati nepravilnim rukovanjem.
3. Za velike primjerke potrebno je koristiti obje ruke, te ukoliko se uklanja predmet ispod predmeta prvo je potrebno ukloniti gornji.
4. Ukoliko je potrebno ukloniti knjigu zbog čišćenja ili konzerviranja treba ih se transportirati u kartonskoj kutiji ili na kolicima.
5. Kad se rukuje knjigama ruke trebaju biti čiste i suhe te je poželjno nositi rukavice napravljene od lateksa ili nitrila. Debele pamučne rukavice ne preporučuju se jer one mogu rezultirati štetom na koži ili papiru, ovisno od kojeg materijala je knjiga napravljena.
6. Poželjno je ukloniti nakit tijekom rukovanja knjigama.
7. Potrebno je očistiti sve površine prije korištenja.
8. Treba izbjegavati klizanje knjiga po policama kako bi se izbjegla moguća mehanička oštećenja.
9. Po potrebi se treba koristiti potpora za lakše otvaranje knjige.

Okolina u kojoj se građa nalazi mora biti podređena samoj građi. Naravno, knjižnice to ne mogu same odrediti, stoga postoje smjernice, propisi i zakoni koji daju okvire prema kojima bi knjižnice trebale postupati. Među njima jedna od najvažnijih preporuka su *Načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom* izdana od strane IFLA-e. Naime, IFLA daje informacije koje se odnose na općenitu zaštitu, brigu i rukovanje knjižničnom građom, ali preporuke su primjenjive na sve vrste knjižnične građe. IFLA (1998) jasno objašnjava kako je cilj njihovih preporuka upoznavanje institucija i stručnjaka, koji možda ne posjeduju ili imaju malo znanja o zaštiti i očuvanju, s općim smjernicama o tome kako bi se trebalo brinuti i rukovati knjižničnom građom. Smjernice se odnose na sve aspekte od zaštite i planiranja u

vezi katastrofa, preko stvaranja pogodne okoline za građu i rukovanje građom pa sve do preformatiranja. Iako same smjernice u sebi ne sadrže dio usmjeren isključivo na stare i rijetke knjige, naravno, takva građa spomenuta je u dijelovima koji zahtijevaju dodatna objašnjenja za takvu vrstu građe.

Chapman (1990) objašnjava kako se knjižnična građa sastoji od raznih organskih materijala poput životinjske kože i biljnih vlakana. To građu čini vrlo osjetljivom i podložnom propadanju, te ona zahtjeva dodatnu pažnju kada se radi o njihovom okruženju. Jasno je kako su svi organski materijali skloniji privlačenju štetnika i stvaranju gljivica. Autorica ističe kako se knjige razlikuju od muzejskih eksponata jer su namijenjene za širenje informacija i korištenje, pa se stoga ne mogu zaključati u staklenu vitrinu gdje bi se čuvale u idealnim uvjetima. IFLA (1998) ističe kako bi se stara i rijetka građa trebala, zbog svoje sigurnosti i zaštite, čuvati u trezoru. Napominju i kako je često takva građa izrađena od različitih materijala te se potrebno odlučiti za povoljnije uvjete za jedno od njih zbog toga što različiti materijali imaju različite uvjete koji su za njih povoljni. Kada se govori o uvjetima u kojima se građa nalazi jedni od najvažnijih su relativna vlažnost i temperatura. Relativna vlažnost definirana je kao „*omjer (u postocima) tlaka pare u uzorku vlažnog zraka do tlaka zasićene pare pri istoj temperaturi*“ (IFLA, 1998, str. 22). Relativna vlaga je također ovisna o temperaturi. Chapman (1990) navodi kako je najvažnije izbjegavati velike izmjene u temperaturi i vlažnosti zraka u prostorima gdje se građa čuva. Navodi kako bi temperatura trebala biti u rasponu od 16°C do 21°C, dok bi relativna vlaga trebala biti u rasponu od 40% do 60%. To potvrđuju i Balloffet i Hille (2005) koji smatraju kako je idealna temperatura oko 16°C, a relativna vlaga 50% (što je unutar raspona koje nudi Chapman). Uvjeti u kojima se građa nalazi znatno utječu na propadanje građe, ali i na usporavanje istog procesa. Održavanjem kvalitetnih i optimalnih uvjeta, građa se održava u najboljem mogućem stanju, a time se produžuje njen vijek. Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (2005), koji je iznimno važan kada se radi o staroj i rijetkoj građi, daje dodatne podatke ukoliko se stara i rijetka građa izlaže. Ukoliko se građa izlaže potrebno je osigurati mikroklimatske uvjete, poput relativne vlažnosti između 50% i 60%, te temperaturu zraka od 18°C do 22°C.

Stara i rijetka građa trebala bi se čuvati u kutijama od neutralnog materijala koje su napravljene po mjeri, kako bi se smanjila opasnost od deformacija, savijanja i pucanja. Galbraith i Smith (2012) govore o važnosti stabilizacije građe, a pod time misle na zaštitnu ambalažu. Ovisno o njihovom stanju, rijetkosti i jedinstvenosti, građa može biti smještena u zaštitnu ambalažu koja će joj pružiti potporu i zaštitu od vanjskih utjecaja. Autori navode tri

razine stabilizacije: jednostavnu i umjerenu stabilizaciju te dugoročno očuvanje. Jednostavna stabilizacija definirana je kao stabilizacija koja rezultira brigom o građi kako joj se stanje ne bi pogoršalo, no bez nužnog dolaska do tretmana restauracije. Građa se stabilizira ali se njeno stanje ne poboljšava. Ovakvi postupci mogu se koristiti ukoliko ne postoje velika oštećenja na građi na primjer kod labavih ili odvojenih ploča, slabih spojeva, oštećenih hrptova itd. Primjer takvog postupka koji autori navode je uporaba platnenih vezica. Korištenje platnenih vezica vrlo je jednostavan i jeftin način stabilizacije građe kod na primjer labavih ili odvojenih ploča. Negativna strana je što ukoliko se prečvrsto zavežu mogu uzrokovati uvijanje, udubljenja i oštetiti rubove građe. Mogu biti i nespretne za vezanje, no to se može izbjeći tako da se koriste vezice s plastičnim zatvaračima ili kopčama. Takav način znatno smanjuje rizik od prečvrstog zatezanja vezice. Autori također spominju i materijal mylar (poznat i kao eng. BoPET - Biaxially-oriented polyethylene terephthalate). „Mylar je poliesterska folija koja ima široku primjenu zbog svojih iznimnih mehaničkih i kemijskih svojstava. Toliko je popularan da je postao gotovo sinonim za sve plastične folije“ (Xometry, 2023). Korištenje trake ili omota napravljenog od materijala mylar slično je korištenju platnenih vezica. Traka se omota oko građe te se pričvrsti čičak gumbima koji se nalaze na svakom kraju. Iako je sam materijal bolji od platnenih vezica, dio kojim se materijal povezuje – čičak, može uzrokovati probleme zbog ljepila kojim je pričvršćen jer se može zalijepiti za samu knjigu. U nekim slučajevima ljepilo se isto tako može osušiti pa traka više neće držati građu. Mylar se može koristiti i kao omot. Tada je izrezan na veličinu i štiti cijelu knjigu. Materijal je dosta sklizak pa treba biti oprezan pri rukovanju s građom koja se nalazi u ovakvim omotima. Umjerena stabilizacija je način stabilizacije koja se postiže opcijama smještaja građe koji su jednostavni i lako izvedivi od strane stručnjaka koji nemaju konzervatorsku obuku. Postupci umjerene stabilizacije trebali bi biti znatno učinkovitiji od jednostavnih tehnika stabilizacije. Galbraith i Smith (2012) kao primjer umjerene stabilizacije navode faznu kutiju koja čini samo jedan korak tj. fazu u procesu očuvanja. Ovakva kutija obično je kartonska kutija napravljena od beskiselninskog materijala ili pak mapa koja u potpunosti obavlja knjigu te ju tako štiti. Ovim postupkom mogu se stabilizirati i zaštititi većina fizičkih problema građe. Ipak, fazna kutija samo je opcija privremenog smještaja građe dok se ona u potpunosti ne obradi ili se premjesti. Autori nadodaju kako je ponekad učinkovitost fazne kutije toliko dobra da ju poneke knjižnice koriste kao sredstvo za dugoročno očuvanje građe. Jedna od takvih kutija koristi materijal mylar kao hrbat. Na taj način sam hrbat knjige je vidljiv i kad je ona spremljena. Postoji i građa koja je svojom veličinom premala ili suviše tanka kako bi se čuvala u faznoj kutiji. Autori navode kako je

tada korisno koristiti arhivske omotnice. Iako, kao negativnu stranu navode nespretni proces vađenja građe iz takve omotnice jer se može oštetiti. Kao rješenje nude stvaranje papirnate trake koja bi obavila građu te bi ju nježno sa sobom, ukoliko se povuče, izvukla van iz omota. Zadnja razina stabilizacije je dugoročno očuvanje. Galbraith i Smith (2012) ovdje govore o kutijama na preklop koje su prema njima najbolji način za dugoročnu zaštitu knjige. Iako, nedostatak je što u tom slučaju građa zauzima više prostora jer je kutija izrađena od debljih i težih materijala.

Kada se govori o dugoročnom očuvanju građe važno je govoriti o restauraciji i konzervaciji. Balloffet i Hille (2005) definiraju konzervaciju kao fizičku obradu zbirke ili pojedinih predmeta koja uključuje jednostavne preventivne korake ali i postupke koji mogu zahtijevati puno tjedana rada. Harvey i Mahard (2020) daju definicije za oba pojma. Konzervaciju definiraju kao specifičan postupak koji je posvećen očuvanju kulturnih dobara za budućnost te uključuje aktivnosti poput pregledavanja građe, dokumentiranja, obrade građe i preventivnu skrb. S druge strane, autori restauraciju definiraju kao postupke obrade kojima je smisao i cilj vraćanje građe u poznato ili pretpostavljeno stanje, nerijetko dodavanjem neoriginalnih materijala. IFLA (1979) ukazuje na to kako je bez obzira na metode i trud nemoguće obrnuti proces propadanja te stoga restauracija u svom apsolutnom smislu nije moguća. Kod restauracije jasno je kako će doći do promjena te će se svojstva originalne građe morati promijeniti nauštrb novih, a odluku o tome je li to prihvatljivo ili ne donosi stručnjak. Cilj restauracije je novom objektu dati što više kvaliteta originalnog objekta, bilo da se radi o funkciji ili vizualnom smislu. IFLA (1979) također nadodaje kako se kod bilo kakvih restauratorskih radova na građi mora voditi detaljna pisana, a ponekad i popraćena fotografijama, evidencija o izvršenim postupcima nad građom. To uključuje detaljan opis građe prije podvrgavanja tretmanu te pojedinosti o provedenom tretmanu kao na primjer upotrebene materijale i kemikalije. Važno je zabilježiti i tko je i kada obavio tretman restauracije. ALA (2008) definira konzervaciju kao postupak održavanja svakog predmeta u zbirci u uporabnom stanju, a restauraciju kao čin vraćanja oštećenog predmeta u njegovo izvorno ili gotovo izvorno stanje. IFLA (1998) konzervaciju definira kao specifičnu praksu koja poduzima korake kako bi se usporilo propadanje i produžio život predmeta na način da se direktno utječe u na njegov fizički ili kemijski sastav. Kao primjer daju popravak uveza koji su oštećeni te otkiseljavanje papira. IFLA (1979) navodi kako se postupak propadanja ne može u potpunosti zaustaviti, no može se usporiti ukoliko se stvore povoljni uvjeti za pohranu građe. Navode kako se mora obratiti posebna pozornost na kontroliranje

klimatskih uvjeta u kojima se građa nalazi, osvjetljenje, čistoću, veličinu i materijal od kojih su napravljeni omoti ili kutije za čuvanje građe te bi se posebno trebalo pripaziti na pravilno rukovanje građom kako joj je bi nanijeli fizičku štetu. Konzervacija je kao postupak vrlo važna kad se radi o starim knjigama. Iako, sve je kompliciranije kad se radi o staroj i rijetkoj građi pa tako i odabir građe. Kanadski konzervatorski institut (2022) jasno objašnjavaju kako su knjige, pogotovo one stare, složeni predmeti koji mogu uključivati širok raspon materijala kao što su koža, pergament, papir, tekstil, drvo, ljepila, ploče za uvez, metali i plastika. Knjige mogu sadržavati i fotografije, botaničke uzorke itd. Svi ti materijali reagirat će različito i različitim brzinama na promjene u svojoj okolini te će stoga na drugačiji način propadati. Williams (1985) govori o problemima kod odabira starih i rijetkih knjiga za konzervatorski tretman. Problem koji se nerijetko javlja u knjižnicama je onaj ograničenih financijskih sredstava. Stoga knjižničari moraju donositi odluke koje se ne temelje samo na fizičkom stanju građe, već i na vrijednosti koja joj se dodjeljuje. Autorica dodaje kako bi u knjižnicama bilo korisno imati stručnjaka koji je kompetentan prosuđivati ne samo fizičke zahtjeve knjigu nego i njezinu vrijednost za zbirku te može identificirati neke od čimbenika na kojima bi se to moglo temeljiti. Kao čimbenike navodi:

- Odnos svake oštećene knjige prema cjelokupnoj zbirci
- Istraživačka ili povijesna važnost sveska
- Važnost na temelju učestalosti korištenja
- Trajna naspram privremene važnosti svakog primjerka (Williams, 1985, str. 154).

Prijetnje poput prirodnih katastrofa i katastrofa uzrokovanih ljudskim djelovanjem još jedan su od velikih problema kojima se knjižnica mora baviti. Kako IFLA (1998) navodi, od najveće je važnosti poduzimanje svih mogućih mjera opreza kako bi se bilo kakva vrsta katastrofe izbjegla. Planiranje za slučaj katastrofa u knjižnicama odnosi se na proces pripreme i odgovora na hitne situacije koje mogu utjecati na knjižnične zbirke, osoblje i korisnike. To uključuje prirodne katastrofe kao što su poplave, požari, potresi, uragani i slično, kao i katastrofe koje uzrokuje čovjek kao što su nestanci struje, požari, rat ili terorizam, eksplozije itd. (IFLA, 1998, str. 15). Kako ALA (2022) objašnjava, posjedovanje pisanog plana za slučaj katastrofe ključno je za očuvanje knjižničnih zbirki i osiguravanje sigurnosti osoblja i posjetitelja. Planiranje u slučaju katastrofe ključno je za knjižnice jer pomaže smanjiti gubitak knjižnične građe i opreme, a isto tako osigurava sigurnost i dobrobit osoblja i korisnika te pomaže u održavanju ugleda knjižnice kao pouzdanog resursa zajednice. Dobro dokumentiran plan za slučaj katastrofe također može pomoći osoblju

knjižnice da brzo i učinkovito odgovori na hitne slučajeve, smanjujući utjecaj katastrofe na knjižnicu i njezine zbirke navodi Državna knjižnica Queenslanda (eng. State Library of Queensland) (2023). Plan bi trebao navesti korake koje treba poduzeti u slučaju opasnosti, uključujući postupke evakuacije, komunikacijske protokole i postupke spašavanja. Wong i Green (2008) u radu objašnjavaju kako je planiranje za slučaj katastrofe zapravo kružni proces koji se sastoji od planiranja, prevencije, odgovora, oporavka, pripravnosti i obuke. Pravilnik o zaštiti knjižnične građe daje upute o tome što plan mjera u slučaju opasnosti mora sadržavati:

1. *„procjenu ugroženosti tj. utvrđivanje opasnosti za zgradu i građu,*
2. *mjere preventivne zaštite kojima se uklanja ili umanjuje opasnost za zgradu i građu,*
3. *mjere pripravnosti koje obvezno sadrže:*
 - a) *popis postupaka za slučaj opasnosti*
 - b) *opis spašavanja građe s prioritetom spašavanja*
 - c) *popis opreme potrebne za spašavanje*
 - d) *popis zaposlenika knjižnice koji obvezno sudjeluju u spašavanju i zbrinjavanju građe i popis dragovoljaca izvan knjižnice.*
 - e) *način osiguranja prostora privremene pohrane građe*
 - f) *način saniranja posljedica s prioritetom saniranja oštećenja zgrade i građe*
 - g) *popis stručnjaka za konzervaciju građe.*
4. *plan spašavanja građe tijekom i neposredno nakon slučajeve iz članka 3. ovoga Pravilnika i*
5. *plan saniranje posljedica tj. saniranja oštećenja i restauriranja građe, uz obvezan popis stručnjaka za konzervaciju građe., (Pravilnik o zaštiti knjižnične građe, 2005, članak 5.).*

Planiranje za slučaj katastrofe ima ključnu ulogu u knjižnicama. Za knjižnice je vrlo važno stvoriti plan za slučaj katastrofe te kontinuirano raditi reviziju istog kako bi osigurale mogućnost nastavka pružanja vitalnih usluga svojim zajednicama. Harvey i Mahard (2020) ističu kako kroz stvaranje ovakvog plana knjižnica pokazuje da je upoznata sa svojim nedostacima te da je spremna poduzeti potrebne korake za učinkovit odgovor ukoliko se katastrofa desi. Planovi bi se trebali temeljiti na procjeni rizika te bi trebali biti podržani od strane lokalnih stručnjaka i srodnih institucija. Također, vrlo je bitno da knjižnice osiguraju

da njihov plan za katastrofe uzme u obzir tehnološku infrastrukturu i resurse koje sama knjižnica posjeduje. Čineći to, knjižnice mogu biti bolje pripremljene da učinkovito odgovore na katastrofe i doprinesu naporima oporavka svojih zajednica.

5. Digitalizacija

Routhier Perry (2014) definira digitalizaciju kao pretvorbu tradicionalnih, analognih materijala kao što su knjige, karte i drugi papirnati predmeti u elektroničku, digitalnu kopiju. Digitalizacija starih knjiga postaje sve važnija jer nudi niz prednosti koje se ne mogu postići tradicionalnim metodama očuvanja. Jedan od primarnih razloga za digitalizaciju starih knjiga je očuvanje važnih povijesnih izvora. Papir je, kao što je već prije navedeno, osjetljiv materijal i jasno je kako se s vremenom stare knjige mogu oštetiti. Digitalizacija pruža način očuvanja izvornika i njegovih sadržaja za buduće generacije, osiguravajući da važne povijesne informacije ne budu izgubljene u vremenu. Gertz (n.d.) također govori o tome kako su digitalne kopije važne zbog fizičke zaštite osjetljive građe. Digitalizacija starih knjiga također može olakšati istraživanje i obrazovanje. Digitalne verzije rijetkih knjiga i knjiga koje je teško pronaći mogu biti dostupne studentima, znanstvenicima i drugim korisnicima diljem svijeta, bez obzira na njihovu lokaciju. To korisnicima olakšava pristup informacijama koje su im potrebne za njihov rad i napredak. No, iako zvuči kao idealno rješenje, digitalizacija ima i svoje izazove. Kako Kastlelec (2012) navodi neki od glavnih problema koji se javljaju kod digitalizacije su mogućnost ljudske pogreške, gubitak podataka, oštećenje izvornika, tehnološku zastarjelost itd.

Kad govorimo o procesu digitalizacije, postoje koraci koji čine osnovni model za projekt digitalizacije:

1. Planiranje
2. Provedba
 - a. pilot studija
 - b. pregled planiranja
 - c. potpuna studija
3. Održavanje i dugotrajno korištenje
4. Ocjena korištenja (Jephcott, 1998, str. 41).

Gertz (n.d.) nudi objašnjenje kako digitalizacija nije način očuvanja gradiva, ona rezultira novim predmetom, u ovom slučaju digitalnim, za koji se knjižnica mora pobrinuti. Autorica navodi kako dobro osmišljen i proveden program digitalizacije ne uključuje samo digitalizaciju građe. On podrazumijeva i odgovarajuću brigu i popravak izvornih materijala te dugoročno upravljanje digitalnim datotekama koje proizvodi. Drugim riječima, digitalizacija

je dio sveobuhvatnog pristupa očuvanju i pristupu građi u kojem se sva imovina institucije obrađuje u jednom, jedinstvenom naporu koji na kraju osigurava popravak i pravilan smještaj izvornih materijala, stvaranje visokokvalitetnih kopija u digitalnom obliku gdje je to prikladno te na kraju samo čuvanje digitalnih datoteka. Odabir građe za digitalizaciju nije nimalo lak proces. Gertz (n.d.) navodi kako sve ovisi o instituciji gdje se digitalizacija provodi i njihovim odlukama i mogućnostima. Autorica navodi kako bi institucija trebala postaviti određene kriterije koji bi trebali pomoći da se odredi koja je građa bolji kandidat za digitalizaciju na temelju vrijednosti sadržaja koje nosi te fizičkih vrijednosti koje nosi. Smjernice bi također trebale pružiti potporu kad se radi o pitanjima logistike i infrastrukture. Tko god donosi odluku o odabiru građe za digitalizaciju trebao bi proći kroz niz međusobnih pitanja kako bi odgovorio na pitanja treba li se određena građa digitalizirati, smije li se digitalizirati i može li se digitalizirati. Autorica detaljnije objašnjava važnost svakog od tih pitanja.

1. **Treba li se građu digitalizirati?** – ovo pitanje odnosi se na važnost zbirke i na to postoji li dovoljna potražnja publike i može li se digitalizacijom dodati dovoljna vrijednost da bi proces digitalizacije bio vrijedan uloženog troška i truda
2. **Smije li se građa digitalizirati?** – ovo pitanje odnosi se na prava intelektualnog vlasništva ustanove da se provede legalno stvaranje i širenje digitalne verzije
3. **Može li se građa digitalizirati?** – pitanje koje se odnosi na postizanje ciljeva projekta s obzirom na fizičku prirodu materijala i njihovu organizaciju, raspored i opis te postoji li tehnička infrastruktura i stručnost za stvaranje digitalnih datoteka i njihovu dostupnost korisnicima sada i kroz duže vremensko razdoblje u budućnosti (Gertz, n.d.).

IFLA (2016) ističe kako je kod odabira građe za digitalizaciju važno odrediti digitaliziraju li se pojedini predmeti koji nose veću važnost, digitalizira li se cijela kolekcija te želi li se stvoriti nova virtualna kolekcija. Opisuju kako su rukopisi i stare rukopisne knjige većinom jedinstveni predmeti. Dodaju i kako neke kopije starih knjiga mogu biti zanimljive zbog pečata, rukopisa itd., no uvijek bi se za digitalizaciju trebao koristiti primjerak djela koji je u najboljem fizičkom stanju jer njegovo stanje direktno utječe na proces digitalizacije.

Lopatin (2006) govori o jednom od najvećih problema digitalizacije u knjižnicama, a to je adekvatno financiranje projekata digitalizacije. Jasno je kako su projekti digitalizacije iznimno skupi jer podrazumijevaju tehničku infrastrukturu, programe te stručno osoblje kako

bi se obavljalo samo skeniranje, ali i provođenje kontrole kvalitete i stvaranje metapodataka. Hazen (1998) u tom slučaju kao početnu točku nudi provođenje analize troškova i koristi gdje se procjenjuje odnos između potražnje, funkcionalnosti i troškova. Provođenje ovakve vrste analize, koja mora biti temeljita i rigorozna kako bi se dobili najbolji mogući podaci, rezultirat će informacijama o tome što si knjižnica može priuštiti za budžet kojim raspolaže. Autor ističe kako se nerijetko u takvim analizama izostave kategorije koje mogu znatno utjecati na promjenu troškova poput pripreme građe za digitalizaciju, bibliografski opis, obrada nakon skeniranja, dugoročno očuvanje datoteka itd.

Iako digitalizacija nije način očuvanja gradiva, Conway (2000) navodi kako je moguće razlikovati tri različite, no međusobno povezane, primjene digitalnih tehnologija u svrhu očuvanja. One su djelomično definirane mogućim svrhama njihovog proizvoda krajnjim korisnicima.

1. **Zaštita izvornika** – najčešća primjena digitalnih tehnologija u knjižnicama su digitalne kopije građe koje služe kao reference umjesto pregledavanja stvarnog, fizičkog izvornika; ovime se podržava očuvanje jer je fizički pristup izvornicima ograničen
2. **Predstavljanje originala** – moguće je stvoriti digitalni sustav koji će detaljno predstaviti sadržaj koji izvornik nosi te tako ispuniti sve zahtjeve koje korisnici imaju za istraživanje i učenje iz izvornika. Primjer su sustavi visoke razlučivosti koji teže sveobuhvatnom i potpunom sadržaju, trude se potpuno obuhvatiti sve informacije, te su temeljeni na novim standardima i najboljim praksama.
3. **Nadilaženje izvornika** – digitalizacijom se stvara digitalna slika koja može kao krajnji proizvod biti korištena u svrhe koje je nemoguće postići s izvornikom. Na primjer, osvjetljenjem digitalne slike mogu se istaknuti detalji koji su na izvorniku zatamnjени zbog starosti, uporabe ili oštećenja. Također, digitalizirana verzija može sadržavati pretraživi tekst koji također može biti i označen. Svrha digitalnih objekata određena je time u koji svrhu će biti korišteni, dok je svrha izvornika određena njihovim posebnim potrebama za očuvanje. (Conway, 2000, str. 20-21).

IFLA (2014) navodi kako se kod digitalizacije starih knjiga potrebno pridržavati općih načeka koja usmjeravaju donošenje važnih odluka:

- Marljivo nastaviti i braniti obavezu knjižnice da čuva i omogući pristup građi

- Omogućiti besplatan, rasprostranjen širom svijeta pristup istraživačkim resursima i kada je to moguće pružiti korisnicima mogućnost preuzimanja digitaliziranih objekata i zbirki
- Biti osjetljiv na potrebe učenjaka, poticati njihov dijalog s korisnicima, pozvati ih na sudjelovanje u procesu planiranja
- Težiti ostvarivim rezultatima, otvorenom pristupu, poboljšanom očuvanju i dodanoj vrijednosti zbirkama kada je to moguće
- Raditi na razvoju najboljih praksi i uspješnih projekata; uložiti u kontrolu kvalitete u svim fazama
- Očuvati strukturu i kontekst izvornika koji je digitaliziran te održavati vezu na kataloški zapis
- Administrirati „na zahtjev“ zahtjeve na način da pridodaju sve većem broju dostupnih, digitaliziranih zbirki
- Iskoristiti projekte digitalizacije kako bi se omogućio pristup zbirkama koje su u prošlosti bile skrivene (IFLA, 2014, str. 5).

Američka Inicijativa saveznih agencija za digitalne smjernice (eng. *The Federal Agencies Digital Guidelines Initiative - FADGI*) (2016) objašnjavaju kako rijetke i stare knjige nerijetko sadrže posebne ilustracije ali isto tako i nejasne znakove, rukopise i slično te su često uvezani i njihova savitljivost nije dobra. Zbog tih razloga kao idealno rješenje pri digitalizaciji takvih materijala nude skeniranje planetarnim skenerima za knjige kojima se ručno upravlja te su bez staklenih ili plastičnih ploča ili skeniranje digitalnim fotoaparatom s držačem za knjige. Ne preporučuju korištenje ravnih skenera, automatiziranih skenera te skenere koji sadrže sustave osvjetljenja koji mogu podići temperaturu originala tijekom skeniranja i tako ga potencijalno oštetiti. Tijekom cijelog procesa digitalizacije nužno je poduzeti sve potrebne mjere kako bi izvornik bio zaštićen. Cilj same digitalizacije je očuvanje, kako informacija tako i izvornika. Jephcott (1998) ističe kako digitalizacija nosi mnoge prednosti za ustanovu i korisnike. Naime, digitalizirano gradivo puno je lakše dostupno te se korisnici mogu zainteresirati za gradivo za koje možda nisu ni znali da postoji. Digitalizacija je dug i opsežan proces koji sa sobom nosi mnogo rizika i iziskuje puno truda, no isto tako rezultira pozitivnim uvjetima i za samo gradivo i korisnike.

6. Korisnici i rijetke knjige

Nwalo (2003) ističe kako je korisnik nedvojbeno najvažnija osoba u knjižničnoj sredini stoga knjižnice nerijetko u izjavi o misiji navode pružanje izvrsnih usluga. Smatra kako je knjižnica produktivna i na pravom putu ukoliko su korisnici te knjižnice zadovoljni. Line (1996) definira knjižničarstvo kao čin upravljanja informacijskim resursima za korisnike. Objašnjava kako resursi postoje kako bih ljudi koristili te nadodaje kako bez korisnika ne postoji ni usluga koja se pruža. Isto tako smatra kako se knjižnice ne bi trebale gledati kao mjesta koja u sebi sadrže knjige, već kao sustave koji opskrbljuju svoje korisnike informacijama. Stoga je vrlo važno za knjižnice da educiraju svoje korisnike i uključe ih u aktivno promišljanje pri korištenju građe koje knjižnica nudi. To se posebno odnosi na staru i rijetku građu koja zahtjeva puno više pažnje i brige. IFLA (1998) navodi kako bi svaka knjižnica u svojoj čitaonici trebala imati obavijesti koje sadrže upute o tome što korisnici ne bi smjeli raditi u tom prostoru:

- piti, jesti ili pušiti u knjižnici osim u za to predviđenim mjestima
- rukovati knjižničnim materijalom neopranih ruku
- koristiti tintu bilo koje vrste
- koristiti tekućinu za korekciju ili flomastere u boji
- pisati komentare po građi ili pisati na papiru postavljenom na vrh stranica otvorene knjige
- oslanjati se na knjižničnu građu
- dodirivati iluminacije, naslikane slike, područja rukopisa ili tiskanog teksta
- umetati cedulje ili bilješke u okvir knjige
- ostavljati građu na izravnoj sunčevoj svjetlosti
- izostaviti predmete koji se ne koriste
- uzeti više od predviđenog i ograničenog broja građe u jednom korištenju
- stavljati građu jednu na drugu
- premještati labave dijelove građe kako bi ih smjestili u kućište (kako bi se spriječilo da se skrivena rubna oštećenja isprepliću i uzrokuju daljnju štetu) (IFLA, 1998, str. 37).

IFLA (1998) isto tako dodaje kako bi se korisnicima trebalo osigurati informacije koje potiču brigu korisnika za dobrobit knjižnične građe, a tako i smjernice o pravilnom rukovanju

knjižničnom građom i tome kako ukloniti i vratiti građu na police. Također, potrebno je osigurati držače za knjige te smjernice o tome kako se pravilno koriste te osigurati rukavice za rukovanje vrijednom građom. Knjižnice bi također trebale osigurati adekvatne i čiste radne površine i pomoć svakom korisniku ukoliko mu je ona potrebna.

Iako se na prvi pogled čini da je staru i rijetku građu bolje čuvati i ne koristiti, to zapravo nije tako. IFLA (2020) jasno obrazlaže kako je potrebno sve posebne zbirke, pa tako i zbirke stare i rijetke građe, uključiti u izložbe, obrazovne programe i podržati aktivno širenje i edukaciju. Takvi programi nerijetko potiču korištenje takvih zbirki, a sukladno tome upravljanje takvim zbirkama i institucionalnu podršku. Suradnja s drugim institucijama, izložbe i razni programi mogu uključivati istraživače, nastavnike, studente i javnost te na taj način poticati pristup i proučavanje specijalnih zbirki. Smatraju kako bi se takve aktivnosti trebale promatrati kao prilike za smanjenje prepreka pristupu i povećanje broja i tipova korisnika koji koriste građu. Navode i kompetencije koje su vrlo važne za knjižnice i stručnjake koji se bave specijalnim zbirkama građe u takvim slučajevima:

1. Stručnjak zadužen za specijalne zbirke smanjuje administrativne, fizičke i društvene prepreke pristupa posebnim zbirkama kada je to moguće te pruža okruženje koje podržava studij, istraživanje i znanstvenu suradnju,
2. Takav stručnjak treba poznavati aktualna istraživanja, područja od javnog interesa i društvenih trendova koji se odnose na posebne zbirke ustanove. On prepoznaje potencijalnu istraživačku i pedagošku upotrebu zbirki i može ih učinkovito uskladiti s potrebama različite publike,
3. Stručnjak je sposoban identificirati i ciljati potencijalne istraživače, upute ili publiku za korištenje posebnih zbirki materijala,
4. Stručnjak potiče istraživače, nastavnike, studente i posjetitelje da se bave svim vrstama i formatima materijala koje institucija drži, uključujući primarne izvore, materijale kulturne baštine, zbirke rijetkih knjiga, arhivske zbirke i rukopise,
5. Stručnjak razvija i omogućuje interaktivne programe, seminare, radionice, izložbe i događaje koji promoviraju materijale specijalnih zbirki i poboljšavaju iskustvo za korisnike i privlače posjetitelje,
6. Stručnjak stvara prikladne interpretativne izložbe, informativni ili nastavni sadržaj kada predstavlja ili podučava s materijalima s potencijalno osjetljivim rodnom, etničkim, kulturnim ili povijesnim pitanjima,

7. Stručnjak podržava mogućnosti da se zbirke specijalne građe koriste u nastavi ili izradi kurikuluma u matičnim ili drugim ustanovama te podržava razvijanje nastavnih programa koji koriste primarne izvorne materijale (kada uvjeti dopuštaju korištenje),
8. Stručnjak razvija i održava učinkovite knjižnične instrukcije za različitu publiku. Strukturira prezentacije, od odabira materijala preko tumačenja do sadržaja do isporuke, koje su prikladne za svaku razinu publike,
9. Stručnjak podržava institucionalnu suradnju i suradnju kroz interne i eksterne programe zajma (IFLA, 2020, str. 15).

Brown i Patkus (1999) dodaju kako je vrlo važno evidentirati tko i kada koristi građu, te koja se građa koristi. Smatraju kako je potrebno pregledati svaku stavku prije i nakon upotrebe, no isto tako i nadzirati korisnika tijekom korištenja građe u slučaju da zatreba pomoć no i zbog sigurnosnih razloga. Također, nadodaju kako je potrebno educirati stručnjake da mogu adekvatno pristupiti problemu ukoliko se dogodi.

7. Knjižnica Filozofskog fakulteta i Zbirka RARA

Povijest Knjižnice Filozofskog fakulteta kao ovakva kakvu se prepoznaje danas započinje 2009. godine. Kako Melinščak Zlodi i Mučnjak (2009) navode prethodno tome na fakultetu su postojale odsječke/ zavodske knjižnice, to jest seminarske knjižnice od kojih je prva bila Knjižnica Zavoda za slavensku filologiju koja je osnovana 1886. godine. Najnovija Knjižnica Odsjeka za hungarologiju i turkologiju otvorena je 2004. godine. U rasponu od 120 godina na fakultetu su otvorene 24 seminarne knjižnice. One su bile zasebne i nezavisne, no to nije bilo adekvatno te se pojavila želja za centralizacijom i stvaranjem jedne knjižnice koja će objediniti sve potrebe studenata, nastavnika i znanstvenika. Autorice ističu kako su prijašnje knjižnice bile smještene u neadekvatnim prostorima kao što su profesorski kabineti ili učionice koje su bile prilagođene ili u prostorijama koje su bile napravljene za njih, no gdje god je građa bila smještena, takav način nije mogao pružiti ono što svaka knjižnica treba pružiti korisnicima, a to je dostupnost građe, komunikaciju s korisnicima te osiguranje prostora za rad.

U 2005. godini započela je izgradnja današnje zgrade knjižnice. Vulin Ileković et al. (n.d.) opisuju proces kao stvaranje prostora „*koji korespondira bogatstvu intelektualnih dometa Filozofskog fakulteta u Zagrebu*“. Napominju kako je zgrada izgrađena na parceli koja je unaprijed uvjetovana svojim okolišem i mjestu na kojem se nalazi. Dodaju kako su sadržaju knjižnice smješteni u osam etaža od kojih se jedna podzemna. Ističu kako je skučenost same parcele utjecala na sadržaje knjižnice i njihovo međusobno prožimanje i međusobno upotpunjavanje. Od sadržaja koji se nalaze u knjižnici navode 700 sjedećih mjesta za rad, multimedijalnu dvoranu, posebno zaštićen prostor za rijetku građu i drugo. To potvrđuju i Melinščak Zlodi i Mučnjak (2009) koje opisuju etaže:

- Podzemna etaža – Zatvoreno spremište, Arhiv fakulteta, uredi djelatnika za Zatvoreno spremište, osam prostorija za samostalan rad, garderobni ormarići
- Prizemlje – izložba novijih godišta tekućih časopisa, referentna zbirka u otvorenom pristupu, uredi djelatnika, Središnji informacijski pult
- Katovi (svaki nazvan pojedinim slovom : prizemlje – A ,1. kat – B, 2. kat – C, 3. kat – D, 4. kat – E, 5. kat – F) - čitaonice, građa u otvorenom pristupu, uredi djelatnika, višenamjenske dvorane (Melinščak Zlodi i Mučnjak, 2009, str. 543).

Autorice objašnjavaju kako je preseljenje dotadašnjih seminarskih knjižnica zahtijevalo visoku razinu organizacije i truda. Stoga su u novoj knjižnici su napravljene stručne zbirke i specijalne zbirke. Danas se na web stranicama knjižnice može pronaći popis predmetnih zbirki te općih i posebnih zbirki:

Predmetne zbirke

- Anglistika
- Arheologija
- Etnologija i antropologija
- Filozofija
- Fonetika
- Francuski jezik i književnost
- Germanistika
- Hungarologija
- Indologija i indoiranistika
- Informacijske znanosti
- Japanologija
- Judaistika
- Klasična filologija
- Komparativna književnost
- Koreanistika
- Lingvistika
- Nederlandistika
- Pedagogija
- Portugalski jezik i književnost
- Povijest
- Povijest umjetnosti
- Psihologija
- Rumunjski jezik i književnost
- Sinologija
- Skandinavistika
- Slavenska filologija
- Sociologija

- Španjolski jezik i književnost
- Talijanistika
- Turkologija

Opće i posebne zbirke

- Opća referentna zbirka
- Zbirka periodike
- Elektronički izvori
- RARA Zbirka stare i rijetke građe
- Zbirka audiovizualne građe (AV)
- Afrikana (Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, n.d.).

Zbirka RARA jedna je od specijalnih zbirki Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ona se zbog svoje posebne građe i posebnih uvjeta u kojima se mora nalaziti čuva u kontroliranim uvjetima u Zatvorenom spremištu. Kako Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (n.d.) navodi u Zatvorenom spremištu čuva se oko 250.000 jedinica građe koja je smještena u dvije prostorije. Sva građa čuva se na temperaturi od 18-20 °C i vlazi od 45-55%. Građa Zbirke RARA, kao građu koja se nalazi u Zatvorenom spremištu poput oštećene građe, starih i rjeđe korištenih knjiga i separata, ocjenskih radova i časopisa, može se koristiti isključivo uz prethodnu rezervaciju. Građu Zbirke RARA korisnici mogu dobiti isključivo uz potvrdu voditeljice zbirke. Građa iz Zatvorenog spremišta može se naručivati cijeli radni dan i to na svim info pultovima te je moguće naručiti građu e-poštom. Isto tako Građa iz zbirke RARA može se koristiti isključivo u prostoru/čitaonici zbirke u radnom vremenu za korisnike i ne može se iznositi izvan navedenog prostora.

8. Istraživanje

8.1. Metode i uzorak

Istraživanje za ovaj rad provedeno je metodom anonimne ankete putem sustava *Google Form*. Anketa se sastojala od 16 pitanja od kojih je 15 pitanja bilo zatvorenog tipa u kojima ispitanik bira od ponuđenih odgovora te jedno opcionalno pitanje koje je bilo otvorenog tipa gdje ispitanik treba ponuditi vlastiti odgovor. Anketa je provedena među studentima Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Anketa je provedena od 1. svibnja 2023. godine do 13. kolovoza 2023. godine. Anketa je rezultirala s 45 odgovora. Bila je u potpunosti dobrovoljna te je u svakom trenutku bilo moguće prekinuti sudjelovanje u istoj.

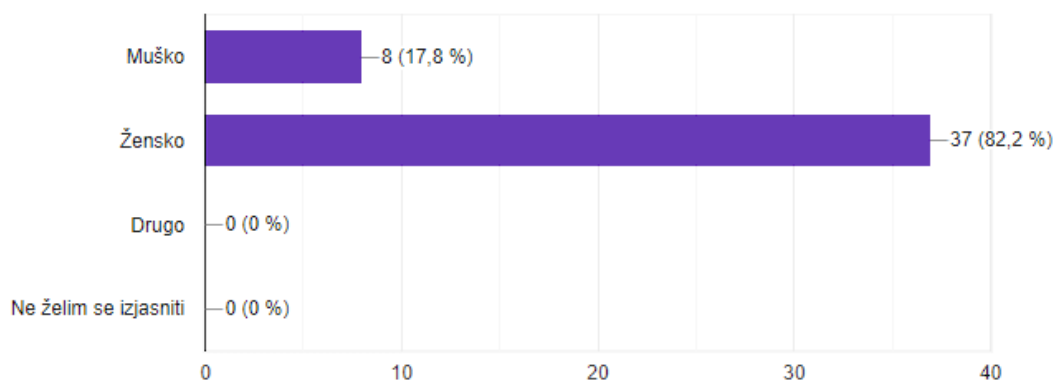
8.2. Cilj

Ovim upitnikom željelo se istražiti znanje korisnika o Zbirci RARA, u ovom slučaju isključivo unutar Filozofskog fakulteta u Zagrebu iako građu mogu koristiti i vanjski korisnici. Cilj istraživanja je bio prikaz znanja i mišljenja korisnika o samoj Zbirci RARA. Koliko su upoznati s načinom posuđivanja ove vrste građe u Knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i pravilima koji su vezani uz istu i jesu li uopće koristili usluge koje su vezane za Zbirku RARA. Znaju li kako postupati sa starom i rijetkom građom te koje je njihovo mišljenje o vrijednosti takve građe. Odabir isključivo korisnika unutar Filozofskog fakulteta je proizašao iz zanimanja koliko su studenti zainteresirani za usluge knjižnice koja je dio ustanove u kojoj se kroz određeni vremenski period obrazuju.

Pretpostavilo se kako korisnici koji su dio Filozofskog fakulteta u Zagrebu imaju saznanja o tome koje zbirke njihova knjižnica posjeduje i kakva se građa nalazi u tim zbirkama. Isto tako pretpostavilo se da znaju na koji način je moguće doći do građe, to jest koji je proces posudbe građe i postoje li pravila vezana uz taj postupak. Također, pretpostavka je da veliki broj korisnika ipak nije koristio usluge vezane uz Zbirku RARA jer se u njoj nalazi specifična vrsta građe koja nije nužno vezana uz velik broj studijskih programa.

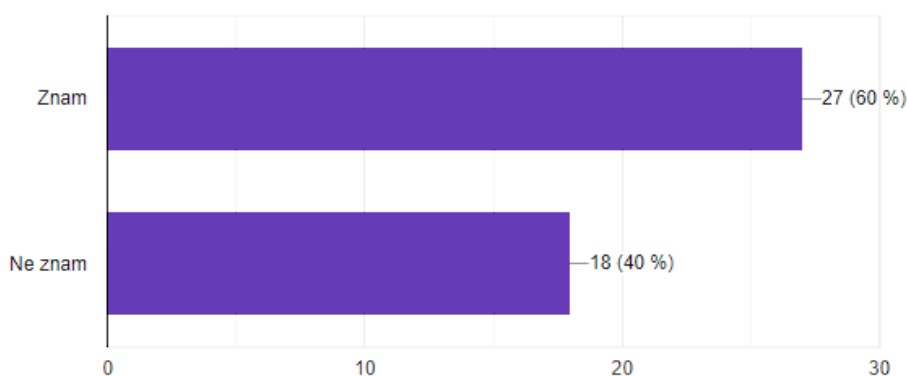
8.3. Rezultati

Kao što je već navedeno, anketu je ispunilo 45 ispitanika. Od toga je 37 ispitanika (82,2%) bilo ženskog spola, dok je osam ispitanika (17,8%) bilo muškog spola (Dijagram 1). To saznajemo iz prvog pitanja ankete u kojem je bilo potrebno izabrati spol. Kao što je vidljivo na prikazu odgovora ponuđeni odgovori su bili muško, žensko, drugo i ne želim se izjasniti. Vidljivo je kako je većina ispitanika ženskog spola.

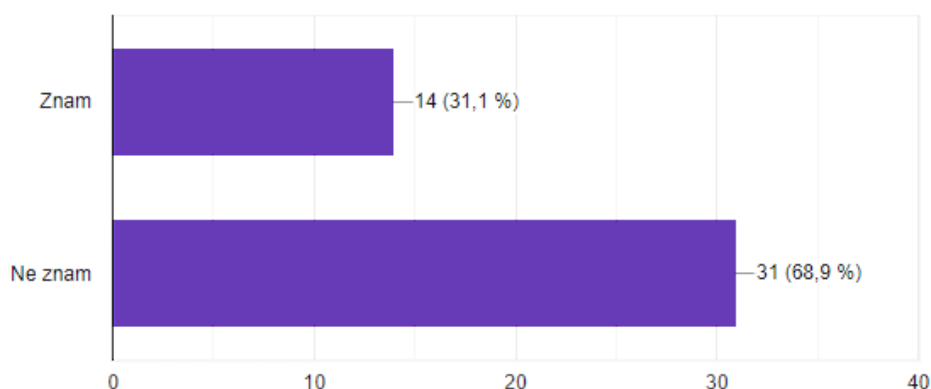
Dijagram 1 Zastupljenost spola ispitanika

Na drugo pitanje *Znate li da Knjižnica Filozofskog fakulteta ima Zbirku RARA?* 27 ispitanika (60%) odgovora izjasnilo se kako znaju za Zbrku RARA. Osamnaest ispitanika (40%) odgovorilo je negativno (Dijagram 2). Iako je više ispitanika znalo da Knjižnica Filozofskog fakulteta ima zbirku stare i rijetke građe, dosta velik broj ispitanika nije znao za postojanje iste što može biti rezultat nezainteresiranosti korisnika za takvu vrstu građe, no isto tako i nedovoljno oglašavanje ove zbirke od strane knjižnice.

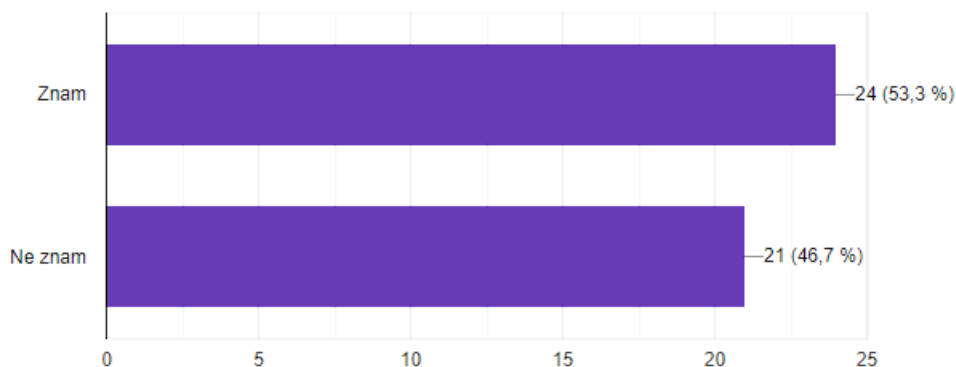
Dijagram 2 Znanje o postojanju Zbirke RARA

Treće pitanje odnosi se na posuđivanje građe. Naime, kao što je već navedeno proces posudbe građe iz Zbirke RARA razlikuje se od posudbe ostale građe u knjižnici. Na pitanje *Znate li kako se može doći do građe koja se nalazi u Zbirci RARA?* čak 31 odgovor (68,9%) je bio negativan, što znači da velik broj ispitanika ne zna koji je način posudbe građe iz Zbirke RARA. Četrnaest odgovora (31,1%) je bilo pozitivno što prikazuje kako manji broj ispitanika zna kako doći do stare i rijetke građe (Dijagram 3). Već sada je vidljivo kako je moguće da velik broj ispitanika nije koristio usluge vezane uz ovu zbirku.

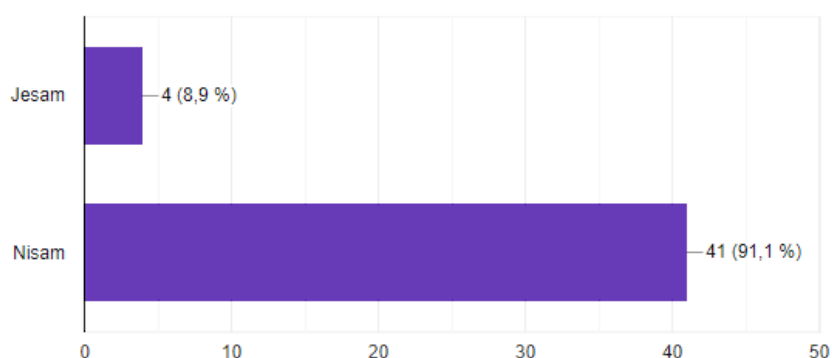
Dijagram 3 Poznavanje procesa posudbe građe iz Zbirke RARA

Četvrto pitanje povezano je s prethodnim pitanjem jer je vezano uz korištenje građe iz Zbirke RARA. Na pitanje *Znate li smije li se rijetka i stara građa iznositi iz prostora gore navedene knjižnice?* 24 ispitanika (53,3%) odgovorila su pozitivno, što znači da više od polovice ispitanika zna da se građa ne smije iznositi iz prostora knjižnice, dok 21 ispitanik (46,7%) ne zna smije li se građa iznositi (Dijagram 4). Ovako velik broj ispitanika koji ne znaju smije li se građa iznositi može biti rezultat ne korištenja građe ili nejasnih i nenaglašenih pravila vezanih uz Zbirku RARA.

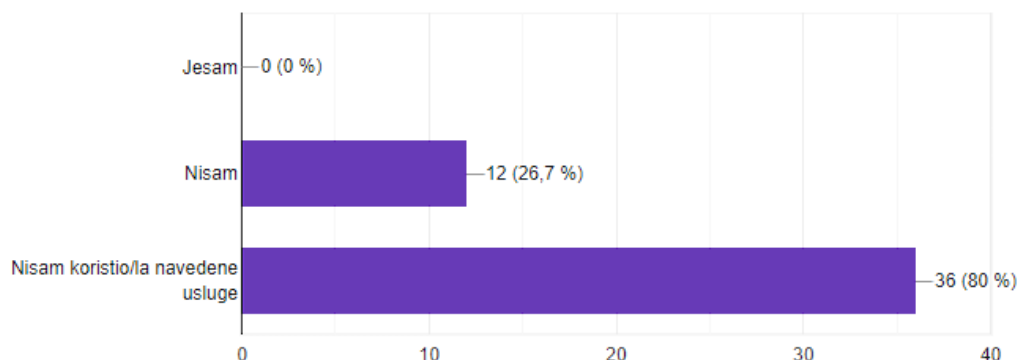
Dijagram 4 Poznavanje pravila o iznošenju građe iz Zbirke RARA

Jedno od važnijih pitanja je peto pitanje. Na pitanje *Jeste li ikada koristili usluge vezane za Zbirku RARA u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu?* čak 41 odgovor bio je negativan. Čak 91.1% ispitanika nije koristilo usluge vezane za Zbirku RARA. Samo četiri odgovora su bila pozitivna, što znači da je samo 8,9% ispitanika koristilo usluge vezane za Zbirku RARA (Dijagram 5). Ovi rezultati pokazuju da je pretpostavka o korištenju Zbirke RARA bila točna. Stara i rijetka građe je specifična i mnogim studentima ne koristi u svakodnevnom radu što rezultira manjim korištenjem usluga koje su vezane uz Zbirku RARA.

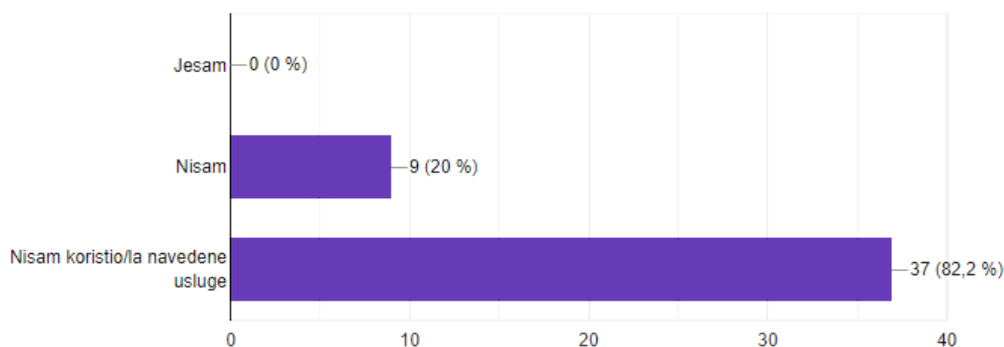
Dijagram 5 Brojnost ispitanika koji (ni)su koristili usluge vezane za Zbirku RARA

Šesto pitanje nadovezuje se na prethodno pitanje. Naime, šesto pitanje glasi *Jeste li tijekom korištenja građe koristili predmete poput kemijskih olovaka, flomastera i drugih predmeta kojima možete trajno oštetiti građu?*. Odgovori dobiveni na ovo pitanje su malo nejasni jer je dvanaest ispitanika (26,7%) dalo je odgovor nisam. Na prijašnjem se pitanju njih samo četiri izjasnilo kako su koristili usluge vezane za Zbirku RARA. U ovom slučaju moguće je da su ispitanici odgovorili nisam jer nisu uopće koristili usluge vezane za Zbirku RARA. Odgovori koji su još bili ponuđeni su jesam, što je odabralo nula ispitanika, i nisam koristio/la navedene usluge, što je odabralo najveći broj ispitanika. 36 ispitanika (80%) potvrdilo je još jednom kako nisu koristili navedene usluge (Dijagram 6). Pri sastavljanju pitanja zadnji odgovor se činio logičnim odabirom ukoliko se nisu koristile usluge, no moguće je protumačiti odgovore i na drugačiji način što je rezultiralo većim brojem odgovora nisam, od odgovora koliko je uopće ispitanika koristilo usluge vezane uz Zbirku RARA. Jasno je kako su korisnici koji su zaista imali doticaja s rijetkom i starom građom upoznati s time kako je ovakva vrsta građe vrlo osjetljiva i kako se treba pripaziti pri korištenju građe iako možda takva pravila nisu jasno istaknuta i objašnjena prije korištenja građe.

Dijagram 6 Korištenje predmeta tijekom korištenja građe iz Zbirke RARA

Sedmo pitanje slično je prethodnom i odnosi se na konzumaciju hrane i pića. Na pitanje *Jeste li tijekom korištenja konzumirali hranu/piće u prostoru gdje je bila stara i rijetka građa?* 37 ispitanika (82,2%) odgovorilo je kako nisu koristili navedene usluge. Devet ispitanika (20%) odgovorilo je nisam (Dijagram 7). Kao i na prošlom pitanju smatram da se radi o drugačijoj interpretaciji odgovora. Kako nisu uopće koristili građu, jasno je da nisu niti mogli konzumirati hranu i piće u istom prostoru. Isto tako, još jednom je vidljivo da su korisnici koji su koristili usluge vezane za građu upoznati s time da ne bi trebali izlagati građu situacijama u kojima bi se potencijalno mogla oštetiti hranom ili pićem.

Dijagram 7 Konzumiranje jela i pića tijekom korištenja građe iz Zbirke RARA

Odgovori na osmo pitanje još više su nejasni. Na pitanje *Jeste li sa starom i rijetkom građom rukovali pažljivije od uobičajene građe dostupne u knjižnici?* čak devet ispitanika (20%) odgovorilo je jesam, tri su ispitanika odgovorila nisam (6,7%) dok su 34 ispitanika (75,6%) odgovorila nisam koristio/la navedene usluge (Dijagram 8). Kako smo vidjeli na petom pitanju samo 8,9% ispitanika koristilo je usluge vezane za Zbirku RARA. Bilo bi lako zaključiti kako odgovori nisu točni, no možda to i nije tako. Iako se cijela anketa odnosi na

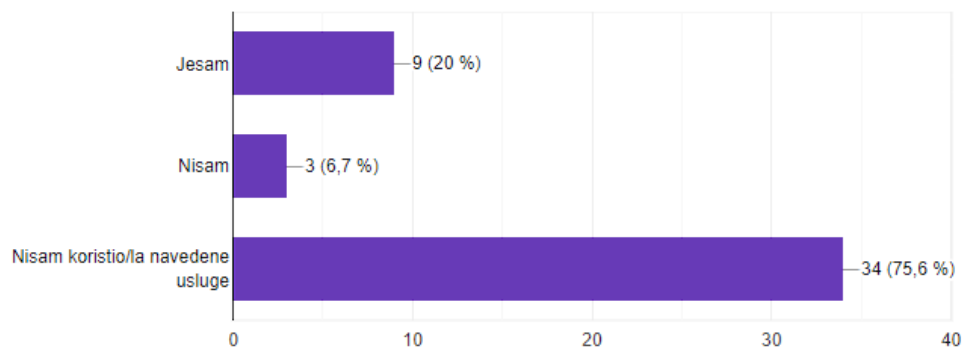
Zbirku RARA, to nije naglašeno u pitanju. U Knjižnici Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu stara i rijetka građa ne nalazi se samo u Zbirci RARA. Kao što je na primjer *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii / edidit Fr. Miklosich*. Kako je vidljivo na Slici 2, primjerak građe nalazi se i u Zbirci RARA, ali i u Zatvorenom spremištu kao knjiga za posudbu.

Holdings (2)		Title notes	Comments (0)				
Item type	Current location	Collection	Call number	Copy number	Status	Date due	Item holds
Knjiga	Knjižnica FFZG Zatvoreno spremište	Povijest	PB 199460 (Browse shelf)	pov8251	Available		
Stara i rijetka građa	Knjižnica FFZG RARA	Slavenska filologija	R01 MON (Browse shelf)	slf14669	Korištenje u čitaonici		

Total holds: 0

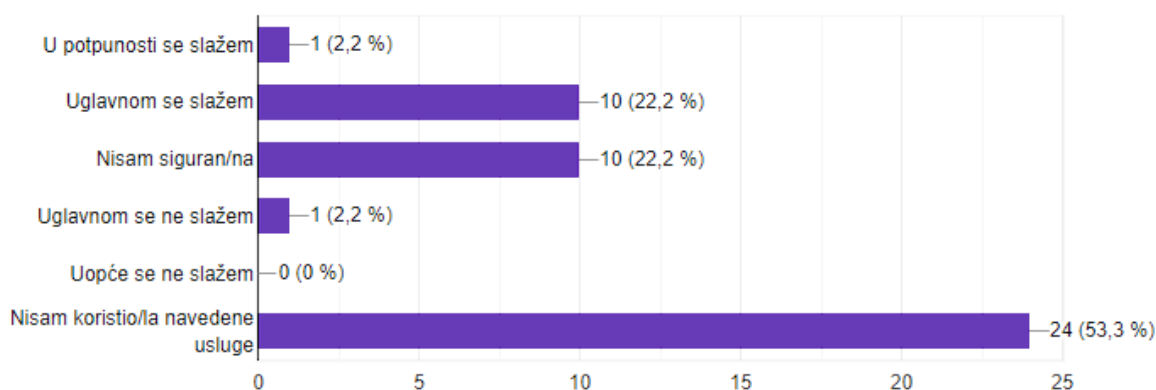
Slika 2 Primjer stare i rijetke građe – KOHA

Tako da se može zaključiti kako su ispitanici mislili i na druge primjere stare i rijetke građe. Također, kako nije naglašeno da se radi o staroj i rijetkoj građi iz Zbirke RARA, moguće je i da su koristili neku drugu staru i rijetku građu (npr. u NSK). Iako je logično zaključiti da se radi o građi iz Zbirke RARA, moguće je da pitanje nije bilo dovoljno specifično. Isto tako, rezultati podržavaju pažljivo rukovanje građom, no postoje i ispitanici koji nisu pazili. Možda nisu znali da se radi o rijetkoj građi, no možda nisu bili upozoreni i na vrijeme informirani o pravilnom načinu rukovanja takvom građom.

Dijagram 8 Opreznost pri rukovanju starom i rijetkom građom

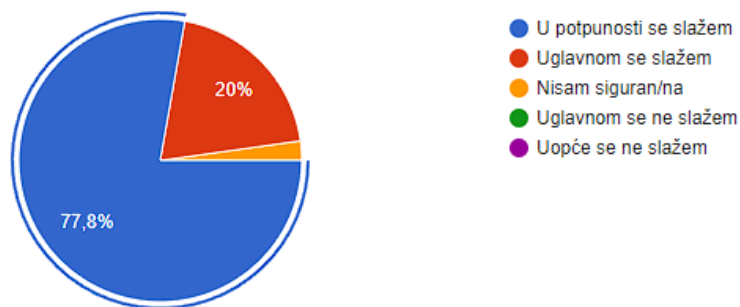
Deveto pitanje je početak nove vrste pitanja. Naime, pitanja od devetog do petnaestog pitanja vezana su uz to slažu li se ispitanici uz navedene tvrdnje. S tvrdnjom *Proces pristupa zbirci RARA Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu je vrlo jednostavan* se jedan ispitanik (2,2%) u potpunosti složio, uglavnom su se složila 10 ispitanika (22,2%), 10 ispitanika (22,2%) nisu sigurna, jedan ispitanik se uglavnom ne slaže (2,2%), nula ispitanika se uopće ne slaže, dok 24 ispitanika (53,3%) nisu koristili navedene usluge (Dijagram 9).

Dijagram 9 Jednostavnost pristupa Zbirci RARA

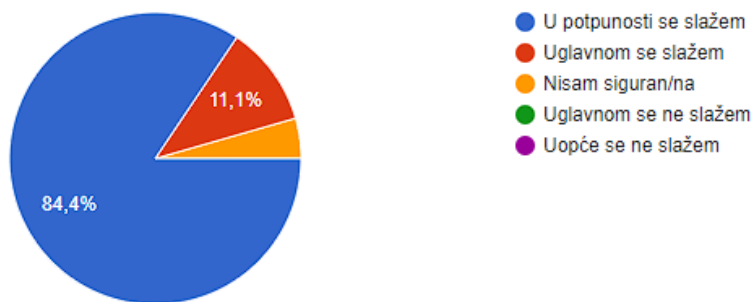
Većina ispitanika nije koristila usluge, te je vidljivo kako se velik broj ispitanika slaže kako je proces jednostavan. Neki od ispitanika nisu sigurni, moguće zato što nisu imali priliku koristiti navedene usluge ili im je svejedno kakav je proces pristupa građi koja se nalazi u Zbirci RARA, dok jednom ispitaniku taj proces nije dovoljno jednostavan.

S tvrdnjom desetog pitanja, *Stroži uvjeti koji se odnose na staru i rijetku građu su osnovani i potrebna joj je veća zaštita od druge građe*, slaže se 35 ispitanika (77,8%), njih devet (20%) se uglavnom slaže, a jedan ispitanik (2,2%) nije siguran. Ostali ponuđeni odgovori imaju nula odgovora (Dijagram 10). Tako je vidljivo kako se velika većina ispitanika slaže s potrebom za strogim uvjetima i većom zaštitom stare i rijetke građe. To je pohvalno jer pokazuje da ispitanici znaju nešto o prirodi takve građe i tome da joj je zbog toga potrebna veća zaštita i da joj se treba posvetiti veća pažnja.

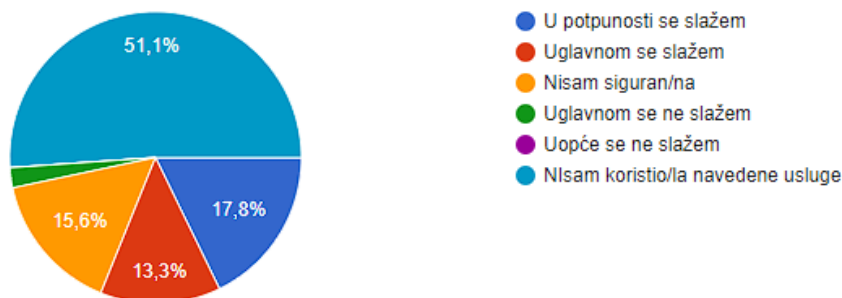
Dijagram 10 Mišljenje o uvjetima i zaštiti stare i rijetke građe

Kao i u prethodnom pitanju, u jedanaestom pitanju ispitanici se slažu s tvrdnjom *Starom i rijetkom građom potrebno je iznimno pažljivo rukovati tijekom korištenja*. Pa se tako 38 ispitanika (84,4%) u potpunosti slaže s tom tvrdnjom, pet ispitanika (11,1%) se uglavnom slaže, a dva ispitanika (4,4%) nisu sigurna (Dijagram 11). Iako je u pitanju o rukovanju građom bilo odgovora u kojima su ispitanici potvrdili kako u nekoliko slučajeva nisu sa starom i rijetkom građom rukovali pažljivo, ovdje je vidljivo kako su ispitanici svjesni da starom i rijetkom građom treba rukovati na drugačiji način od ostale građe. Kroz rad je pojašnjeno kako je stara i rijetka građa iznimno krhka, podložna raznim vanjskim utjecajima i oštećenjima.

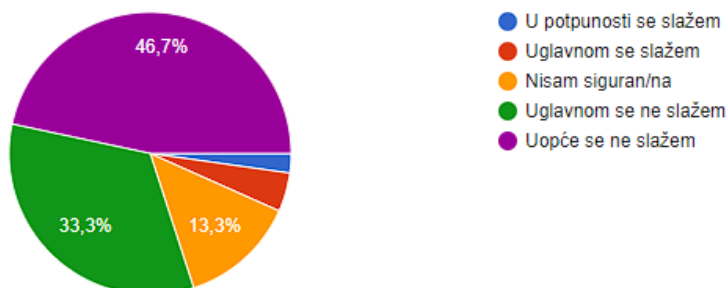
Dijagram 11 Potreba za pažljivim rukovanjem starom i rijetkom građom

Dvanaesto pitanje je tvrdnja *Pravila i upozorenja koja se odnose na rijetku i staru građu su jasno istaknuta i rastumačena*. 23 ispitanika (51,1%) izjasnila su se kako nisu koristili navedene usluge, dok se njih osam (17,8%) u potpunosti i šest (13,3%) uglavnom slaže. Njih sedam (15,6%) nije sigurno, a jedan ispitanik (2,2%) se uglavnom ne slaže s ovom tvrdnjom (Dijagram 12). Ovo pitanje odnosi se na pravila i upozorenja pri korištenju građe no i na internetskim stranicama knjižnice i svugdje gdje su ona potrebna.

Dijagram 12 Razumljivost pravila i upozorenja vezanih za staru i rijetku građu

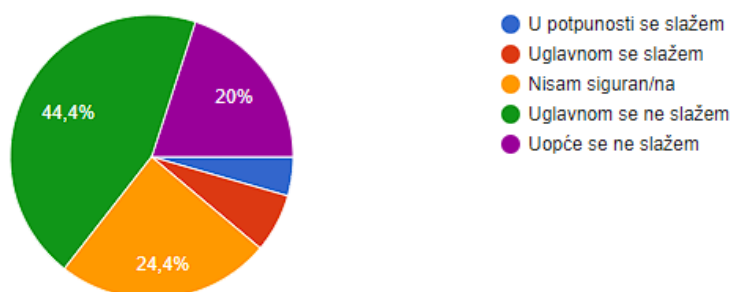
Tvrdnja *Stara i rijetka građa bi se trebala moći posuđivati i iznositi iz prostora knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu* trinaesto je pitanje, s kojim se 21 ispitanik (46,7%) uopće ne slaže, dok se petnaest ispitanika (33,3%) uglavnom ne slaže. Njih šest (13,3%) nisu sigurni. Dva ispitanika (4,4%) se uglavnom slažu, a jedan (2,2%) ispitanik se u potpunosti slaže s tvrdnjom (Dijagram 13). Velika većina ispitanika smatra kako je praksa da se stara i rijetka građa čuva i koristi samo u prostorima knjižnice dobra. Manji broj ispitanika misli kako bi se građa trebala moći iznositi. Takva praksa bila bi dosta problematična jer je stara i rijetka građa nerijetko vrlo vrijedna, ali i jako osjetljiva. Vrlo lako bi mogla biti oštećena, izlupljena ili uništena što bi bio jako velik gubitak za knjižnicu ali i same korisnike.

Dijagram 13 Mišljenje o promjeni načina posuđivanja i iznošenja građe

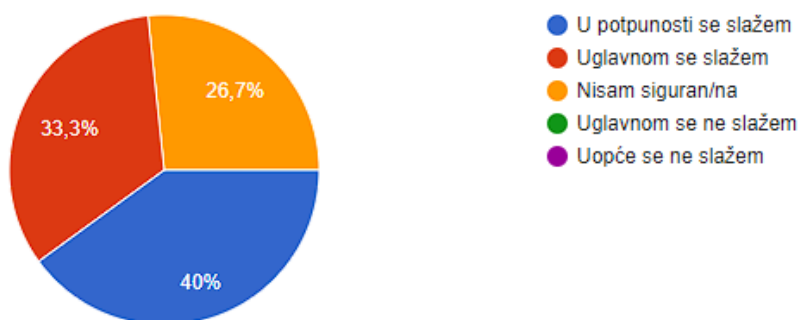
Četrnaesto pitanje je vezano uz to koliko je Zbirka RARA dobro prezentirana. S tvrdnjom *Zbirka je dobro prezentirana i čuo/la sam za nju bez traženja informacija samostalno* se velik broj ispitanika ne slaže. Dvadeset ispitanika (44,4%) uglavnom se ne slaže sa ovom tvrdnjom. Njih devet (20%) uopće se ne slaže, dok njih jedanaest (24,4%) nije sigurno. Samo pet ispitanika se slaže s tvrdnjom, tri (6,7%) uglavnom i dva (4,4%) u potpunosti (Dijagram 14). Jasno je kako ispitanici nisu zadovoljni s eksponiranosti Zbirke

RARA. Nedovoljna prezentiranost i nepoznatost Zbirke rezultiraju manjim brojem korisnika. Zbirka poput ove mogla bi pridonijeti edukaciji korisnika, u ovom slučaju studenata, o važnosti i posebnosti stare i rijetke građe.

Dijagram 14 Eksponiranost Zbirke RARA

Petnaesto pitanje je posljednje pitanje koje se odnosi na tvrdnje s kojima se ispitanici (ne)slažu. S tvrdnjom *Zbirka RARA važan je dio Knjižnice Filozofskog fakulteta* se velika većina ispitanika slaže. Osamnaest ispitanika (40%) se u potpunosti slaže s tvrdnjom, dok se petnaest ispitanika (33,3%) uglavnom slaže. Njih dvanaest (26,7%) nije sigurno (Dijagram 15). Vidljivo je kako je jasno da je ova zbirka vrlo važan dio knjižnice. Iako možda nije najkorištenija, građa koja se u njoj nalazi ima veliku vrijednost i značaj.

Dijagram 15 Važnost Zbirke RARA

Šesnaesto pitanje bilo je pitanje slobodnog odgovora. Od ispitanika se u ovom pitanju tražilo da opišu i daju svoje mišljenje o tome na koji način bi se mogla poboljšati usluga koja se odnosi na korištenje građe u Zbirci RARA. Odgovori su se uglavnom odnosili na to da bi se korisnike trebalo bolje informirati o građi i samoj Zbirci. Ovakvi odgovori nisu iznenađujući jer velik broj ispitanika nije znao za Zbirku RARA. Od strane nekolicine ispitanika predložene su vođene ture koje bi korisnicima približile Zbirku RARA. Iako je

ovakav pothvat potrebno pomno isplanirati, možda bi bio dobar način da se Zbirka RARA, ali i sama knjižnica više približi svojim korisnicima. Korisnici bi mogli vidjeti uvjete u kojima se građa nalazi, kako izgleda sam prostor i što je sve potrebno kako bi se građa očuvala za korištenje.

Jedan od važnijih prijedloga koji je više puta spomenut je promoviranje putem društvenih mreža. Prijedlog za promociju i približavanje Zbirke RARA korisnicima putem društvenih mreža nije neočekivan jer danas velika većina studenata koristi upravo društvene mreže kako bi došli do novih informacija. Otvaranje profila od strane knjižnice i interakcija s korisnicima mogla bi doprinijeti većem broju korisnika koji se interesiraju za građu koja im nije nužno potrebna kao literatura za ispite ili slično. Na ovakvom primjeru korisnici bi se informirali svakodnevno o novostima koje se događaju u knjižnici, no potencijalno i o građi koja se nalazi u zbirkama koje se više zapostavljene. Knjižnica Filozofskog fakulteta u Zagrebu ima svoju Facebook stranicu. Na svojim stranicama objavljuju informacije o radnom vremenu, zanimljivim projektima, novostima i slično. Informacije koje se mogu pronaći na profilu knjižnice zanimljive su i korisne ali isto tako uvijek postoji prostor za rast i stvaranje novih ideja pa bi tako knjižnica mogla više promovirati svoju staru i rijetku građu.

Također, tu je prijedlog stvaranja digitalnog pristupa građi. Digitalizacija je, kako je već objašnjeno, dugotrajan i skup proces koji traži izvjestan vremenski period. Naravno, stvaranje digitalne zbirke omogućilo bi lakši pristup, bolju zaštitu fizičke građe i potencijalno potaknulo korisnike da se više zainteresiraju za ovu posebnu vrstu građe. Tu dolazimo do pitanja hoće li se korisnici uopće zainteresirati za vrstu građe koju ne koriste svakodnevno.

Nekolicina ispitanika izjasnila se kako korisnici koji trebaju ovakvu vrstu građe mogu pronaći što im treba u Kohi, te ukoliko korisnike to ne zanima ništa ih neće moći zainteresirati. S time se slaže još jedan ispitanik koji navodi kako stara i rijetka građa ne treba svakome i ako ona nekome ne treba on ju neće koristiti i to se ne može na nikakav način promijeniti. Je li to zaista tako? Kada bi gledali na građu u knjižnici na takav način knjižnice bi imale puno manje građe sveukupno. Stara i rijetka građa možda nije potrebna većini korisnika svakodnevno, no ona doprinosi vrijednosti same knjižnice i njenog fonda. Također, korisnici, u ovom slučaju studenti, nisu obavezni koristiti građu isključivo u svrhe vezane za fakultetske obaveze. Da, Knjižnica Filozofskog fakulteta u Zagrebu primarno služi studentima kao izvor literature ali građu koju posjeduje može se samostalno istraživati, čitati i koristiti u slobodno vrijeme.

9. Zaključak

Jasno je kako je knjiga dio ljudskog života već dugi niz godina. Potreba za knjigama i znanjem koje pružaju nije nešto što će nestati. Formati u kojem je knjiga nastajala tijekom vremena su se mijenjali, no potreba i želja za knjigama je neprekidna. Stare i rijetke knjige dio su povijesti, ali i važan dio sadašnjosti te je stoga njihova vrijednost je neupitna.

Kada govorimo o knjižnicama i načinu na koji ih prikupljaju, štite i čuvaju govorimo o nimalo lakom zadatku. Stare i rijetke knjige su kao što i samo ime govori rijetke i teško dostupne te nerijetko skupe. Njihova zaštita i očuvanje neprekidni su procesi koji zahtijevaju veliku pažnju, znanje i vještine. Okolina u kojoj se ova posebna vrsta građe nalazi mora biti u potpunosti podređena samoj građi jer je ona nerijetko krhka i podložna oštećenjima i propadanju. Što također posebno komplicira zadatak brige za staru i rijetku građu za knjižnice. Uz to procesi restauracije i konzervacije, digitalizacije zahtijevaju posebnu pažnju iz istih razloga. Rukovanje starom i rijetkom građom nerijetko treba biti svrhovito i reducirano uglavnom na situacije kada je to zaista potrebno uz kontrolirane uvjete. Ne zanemarujući činjenicu da staru i rijetku građu nije potrebno pohraniti i zaboraviti, već educirati korisnike o adekvatnim načinima rukovanja ovakvom građom, a isto tako uključiti staru i rijetku građu u izložbe i promocije kako bi se potaknuo pristup i proučavanje ove građe.

Korisnici Knjižnice Filozofskog Fakulteta u Zagrebu pokazali su kako je potrebno poraditi na promociji Zbirke i informiranju korisnika o Zbirci RARA. Iako Knjižnica posjeduje zavidnu zbirku stare i rijetke građe vidljivo je kako korisnici ne iskorištavaju resurse koji su im dostupni. Razlozi tome mogu biti razni od neinformiranosti do nezainteresiranosti. Iako to nije krivnja same knjižnice, njihova je zadaća kako omogućiti dostupnost svoje građe tako i promidžba specijalne građe pa tako i one koja se možda i ne koristi učestalo. Stara i rijetka građa vrlo je specifična, no izuzetno puna informacija i činjenica o razvoju povijesti. Očuvanje, zaštita i korištenje ove građe osiguravaju ljudski razvoj i napredak stoga je vrlo važno da se ona ne zaboravi, već da se korisnicima pruži mogućnost da ju s razumijevanjem njene prirode koriste.

10. Literatura

1. Adcock, E. P. (Ed.). (1998). *IFLA Principles for the Care and Handling of Library Material*. International Federation of Library Associations and Institutions. Preuzeto s <https://www.ifla.org/files/assets/pac/ipi/ipi1-en.pdf> (31.5.2023.)
2. American Library Association. (2007). *Guidelines on the Selection and Transfer of Materials from General Collections to Special Collections*. Preuzeto s <http://www.ala.org/acrl/standards/selctransfer> (31.5.2023.)
3. American Library Association. (2022). *Library Disaster Preparedness & Response: Disaster Preparedness*. Preuzeto s <https://libguides.ala.org/disaster/preparedness> (31.5.2023.)
4. Arvin, L. (2016). *Scribes, Script, and Books: The Book Arts from Antiquity to the Renaissance*. American Library Association.
5. Association, A. L. (2008). *Guidelines for Preservation, Conservation, and Restoration of Local History and Local Genealogical Materials*. Preuzeto s <http://www.ala.org/rusa/resources/guidelines/guidelinespreservation> (31.5.2023.)
6. Balloffet, N., & Hille, J. (2005). *Preservation and Conservation for Libraries and Archives*. American Library Association.
7. Belanger, T. (1986). Rare Books and Special Collections in American Libraries: Seeing the Sites. *Rare Books & Manuscripts Librarianship*, 1(1), 11–24.
8. Brokaw, C. (2007). Book History in Premodern China: The State of the Discipline I. *Book History*, 10, 253–290. Preuzeto s <http://www.jstor.org/stable/30227406> (31.5.2023.)
9. Brown, K. E. i Patkus, B. L. (1999). *Collections Security: Planning and Prevention for Cultural Heritage Institutions* [Leaflet]. Northeast document conservation center. Preuzeto s https://www.nedcc.org/assets/media/documents/Preservation%20Leaflets/3_11_Collections_Security_2020.pdf (31.5.2023.)
10. California State University San Marcos. (2018). *Collection Development Policy: Special Collections*. Preuzeto s <https://biblio.csusm.edu/content/collection-development-policy-special-collections> (31.5.2023.)
11. Canadian Conservation Institute. (2022). *Basic Care of Books – Canadian Conservation Institute (CCI) Notes 11/7*. Preuzeto s

- <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/conservation-preservation-publications/canadian-conservation-institute-notes/basic-care-books.html> (31.5.2023.)
12. Chapman, P. (1990). *Guidelines on preservation and conservation policies in the archives and libraries heritage*. United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization. Preuzeto s <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000086345> (31.5.2023.)
 13. Cloonan, M. V. (2001). W(h)ither Preservation? *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 71(2), 231–242.
 14. Conway, P. (2000). Overview: Rationale for Digitization and Preservation. In M. K. Sitts (Ed.), *Handbook for Digital Projects: A Management Tool for Preservation and Access* (str. 5–20). Northeast document conservation center.
 15. Darnton, R. (1982). What is the History of Books? *Daedalus*, 111(3), 65–83. Preuzeto s <http://www.jstor.org/stable/20024803> (31.5.2023.)
 16. Dittmar, J. E. (2011). Information Technology and Economic Change: The Impact of The Printing Press. *The Quarterly Journal of Economics*, 123(3), 1133–1172. Preuzeto s <https://www.jstor.org/stable/23015698> (31.5.2023.)
 17. Evans, F., Harrison, D., Thompson, E., & Rofes, W. (1974). A Basic Glossary for Archivists, Manuscript Curators, and Records Managers. *The American Archivist*, 37(3), 415–518. <https://doi.org/doi.org/10.17723/aarc.37.3.j878233943216107>
 18. Feather, J. (1982). The rare-book librarian and bibliographical scholarship. *Journal of Librarianship*, 14(1), 30–44.
 19. Galbraith, S. K., & Smith, G. D. (2012). *Rare Book Librarianship An Introduction and Guide*. Libraries Unlimited.
 20. Gertz, J. (n.d.). *Preservation and Selection for Digitization* [Leaflet]. Northeast document conservation center. Preuzeto s <https://www.nedcc.org/free-resources/preservation-leaflets/6.-reformatting/6.6-preservation-and-selection-for-digitization> (31.5.2023.)
 21. Harvey, R., & Mahard, M. R. (2020). *The Preservation Management Handbook : A 21st-Century Guide for Libraries, Archives, and Museums* (2nd ed.). The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.
 22. Hazen, D., Horrell, J., & Merrill-Oldham, J. (1998). *Selecting Research Collections for Digitization-Full Report*.
 23. Hebrang Grgić, I. (2011). Dar kao način izgradnje zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama. *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske*, 54(3), 95–106.

24. Ileковиć Vulin D., Ileковиć B. i Vulin A.,(n.d.). *Nova knjižnica Filozofskog fakulteta*.
<https://www.arhitekt.hr/hr/radovi/rad/nova-knjiznica-filozofskog-fakulteta,203.html>
(5.8.2023.)
25. International Federation of Library Associations and Institutions- IFLA. (1979).
Principles of Conservation and Restauration in Libraries. *IFLA Journal*, 5(4), 292–
300. <https://doi.org/doi: 10.1177/034003527900500406>
26. International Federation of Library Associations and Institutions- IFLA. (2020).
Competency Guidelines for Rare Books and Special Collections Professionals.
Preuzeto s <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1382> (31.5.2023.)
27. International Federation of Library Associations and Institutions- IFLA. (2014).
Guidelines for Planning the Digitization of Rare Book and Manuscript Collections.
Preuzeto s <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/rare-books-and-manuscripts/rbms-guidelines/guidelines-for-planning-digitization.pdf> (31.5.2023.)
28. Jephcott, S. (1998). Why digitise? principles in planning and managing a successful
digitisation project. *New Review of Academic Librarianship*, 4(1), 39–52.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1080/13614539809516768>
29. Jones, B. (2004). Hidden Collections, Scholarly Barriers: Creating Access To
Unprocessed Special Collections Materials Innorth America's Research Libraries.
RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts, and Cultural Heritage, 5(2), 88–105.
<https://doi.org/doi.org/10.5860/rbm.5.2.230>
30. Joyner, Z., & Laskowski, C. M. (Eds.). (2021). *Introduction to Law Librarianship*.
Laskowski Publisher Pressbooks.
31. Kastlelec, M. (2012). Practical limits to the scope of digital preservation. *Information
Technology & Libraries*, 31(2), 61–71.
32. Knjižnica Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. (n.d.). *Zatvoreno spremište*.
<https://knjiznica.ffzg.unizg.hr/knjiznica/zatvoreno-spremise/> (5.8.2023.)
33. Knjižnica Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. (n.d.). *Zbirke*.
<https://knjiznica.ffzg.unizg.hr/zbirke/> (5.8.2023.)
34. Kreis, S. (2016). *The Printing Press*. Preuzeto s
<http://www.historyguide.org/intellect/press.html> (31.5.2023.)
35. Lieberman, R. (1996). What Makes a Rare Book Rare? *College & Undergraduate
Libraries*, 2(2), 139–145. https://doi.org/10.1300/J106v02n02_13

36. Line, M. B. (1996). What Do People Need of Libraries, and How Can We Find Out? *Australian Academic & Research Libraries*, 27(2), 77–86.
<https://doi.org/10.1080/00048623.1996.10754961>
37. Lopatin, L. (2006). Library digitization projects, issues and guidelines. *Library Hi Tech*, 24(2), 273–289. <https://doi.org/doi:10.1108/07378830610669637>
38. Melinščak Zlodi, I. i Mučnjak, D. (2009). Nova Knjižnica Filozofskog fakulteta u Zagrebu: kako su studenti dočekali svoje Velebno bibliotečno zdanje. *Kemija u industriji*, 58 (11), 542–544. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/42977> (5.8.2023.)
39. Miše, A. (2013). Čarobni ormar : zbirka Rara u šibenskoj gradskoj knjižni Karmen Krnčević. *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske*, 56(3), 185–198.
40. Nwalo, K. I. N. (2003). *Fundamentals of library practice: A manual on library routines*. Sterling-Horden Publishers Ltd.
41. Pravilnik o zaštiti knjižnične građe (2005). Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_52_1001.html (31.5.2023.)
42. Robinson, F. C. (2012). What is a rare book? *The Sewanee Review*, 120(4), 513–520. Preuzeto s <https://www.jstor.org/stable/23356388> (31.5.2023.)
43. Routhier Perry, S. (2014). Digitization and Digital Preservation: A Review of the Literature. *School of Information Student Research Journal*, 4(1).
<https://doi.org/https://doi.org/10.31979/2575-2499.040104>
44. Rutgers University Libraries. (2019). *Rare Book Collection Development Policy*. . Preuzeto s <https://www.libraries.rutgers.edu/new-brunswick/visit-study/locations/special-collections-university-archives/divisions-collections/rare-books-and-book-arts/rare-book-collection-development-policy> (31.5.2023.)
45. State Library of Queensland. (2023). *Disaster planning*. Preuzeto s <https://plconnect.slq.qld.gov.au/managing-my-library/operating-library/disaster-planning> (31.5.2023.)
46. Tadić, K. (1996). *Rad u knjižnici: priručnik za knjižničare*. Naklada Benja.
47. Team Xometry. (2023). *What Is Mylar®? Definition, Properties, and Uses*. Preuzeto s <https://www.xometry.com/resources/sheet/what-is-mylar/> (31.5.2023.)
48. The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2013). incunabula. In *Encyclopedia Britannica*. Preuzeto s <https://www.britannica.com/topic/incunabula> (31.5.2023.)
49. The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2023). codex. In *Encyclopedia Britannica*. Preuzeto s <https://www.britannica.com/topic/codex-manuscript> (31.5.2023.)

50. The Federal Agencies Digital Guidelines Initiative - FADGI. (2016). *Technical Guidelines for Digitizing Cultural Heritage Materials*. Preuzeto s <https://www.digitizationguidelines.gov/guidelines/digitize-technical.html> (31.5.2023.)
51. The Joint Archives of Holland. (n.d.). *Defining a Rare Book*. Preuzeto s <https://hope.edu/library/joint-archives-holland/collections/rare-books/define-rare.html> (31.5.2023.)
52. University of Minnesota Libraries Publishing. (2016). *Understanding Media and Culture: An Introduction to Mass Communication*.
<https://doi.org/https://doi.org/10.24926/8668.2601>
53. Valsiner, J. (2000). *Culture and Human Development* (1st ed.). SAGE Publications.
54. Williams, L. (1985). Selecting Rare Books for Physical Conservation: Guidelines for Decision Making. *College & Research Libraries*, 46(2), 153–159.
https://doi.org/https://doi.org/10.5860/crl_46_02_153
55. Wong, Y. L., & Green, R. (2007). Disaster Planning in Libraries. *Journal of Access Services*, 4(3–4), 71–82. https://doi.org/10.1300/j204v04n03_05
56. Zhang, X., & Han, Q. (2020). Printing. In J. Hua & L. Feng (Eds.), *Thirty Great Inventions of China*. Springer, Singapore. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-981-15-6525-0_19

11. Popis priloga

Popis slika

Slika 1 Formula za određivanje vrijednosti knjige prema R. Liebermanu.....	5
Slika 2 Primjer stare i rijetke građe – KOHA	35

Popis dijagrama

Dijagram 1 Zastupljenost spola ispitanika	31
Dijagram 2 Znanje o postojanju Zbirke RARA	31
Dijagram 3 Poznavanje procesa posudbe građe iz Zbirke RARA	32
Dijagram 4 Poznavanje pravila o iznošenju građe iz Zbirke RARA	32
Dijagram 5 Brojnost ispitanika koji (ni)su koristili usluge vezane za Zbirku RARA	33
Dijagram 6 Korištenje predmeta tijekom korištenja građe iz Zbirke RARA.....	34
Dijagram 7 Konzumiranje jela i pića tijekom korištenja građe iz Zbirke RARA	34
Dijagram 8 Opreznost pri rukovanju starom i rijetkom građom.....	35
Dijagram 9 Jednostavnost pristupa Zbirci RARA	36
Dijagram 10 Mišljenje o uvjetima i zaštiti stare i rijetke građe	37
Dijagram 11 Potreba za pažljivim rukovanjem starom i rijetkom građom	37
Dijagram 12 Razumljivost pravila i upozorenja vezanih za staru i rijetku građu	38
Dijagram 13 Mišljenje o promjeni načina posuđivanja i iznošenja građe	38
Dijagram 14 Ekspoziranost Zbirke RARA	39
Dijagram 15 Važnost Zbirke RARA.....	39

Popis priloga

Prilog 1 Upitnik: Korisnički aspekt upotrebe zbirke rijetke građe u knjižnicama.....	48
--	----

Prilog 1 Upitnik: Korisnički aspekt upotrebe zbirke rijetke građe u knjižnicama

1. Spol
 - a. žensko
 - b. muško
 - c. ne želim se izjasniti

2. Zna li da Knjižnica Filozofskog fakulteta ima Zbirku RARA?
 - a. znam
 - b. ne znam

3. Zna li kako se može doći do građe koja se nalazi u zbirci RARA?
 - a. znam
 - b. ne znam

4. Zna li smije li se rijetka i stara građa iznositi iz prostora gore navedene knjižnice?
 - a. građa se smije iznositi
 - b. građa se može koristiti samo u prostorima čitaonice
 - c. nisam siguran/sigurna

5. Jeste li ikada koristili usluge vezane za Zbirku RARA u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu?
 - a. jesam
 - b. nisam

6. Jeste li tijekom korištenja građe koristili predmete poput kemijskih olovaka, flomastera i drugih predmeta kojima možete trajno oštetiti građu?
 - a. jesam
 - b. nisam
 - c. nisam koristio navedene usluge

7. Jeste li tijekom korištenja konzumirali hranu/piće u prostoru gdje je bila stara i rijetka građa?
 - a. jesam

- b. nisam
- c. nisam koristio navedene usluge

8. Jeste li sa starom i rijetkom građom rukovali pažljivije od uobičajene građe dostupne u knjižnici?
- a. jesam
 - b. nisam
 - c. nisam koristio navedene usluge

Slažete li se s navedenim tvrdnjama

9. Proces pristupa zbirci RARA Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu je vrlo jednostavan .
- a. u potpunosti se slažem
 - b. uglavnom se slažem
 - c. nisam siguran/na
 - d. uglavnom se ne slažem
 - e. uopće se ne slažem
 - f. nisam koristio navedene usluge
10. Stroži uvjeti koji se odnose na staru i rijetku građu su osnovani i potrebna joj je veća zaštita od druge građe.
- a. u potpunosti se slažem
 - b. uglavnom se slažem
 - c. nisam siguran/na
 - d. uglavnom se ne slažem
 - e. uopće se ne slažem
11. Starom i rijetkom građom potrebno je iznimno pažljivo rukovati tijekom korištenja.
- a. u potpunosti se slažem
 - b. uglavnom se slažem
 - c. nisam siguran/na
 - d. uglavnom se ne slažem
 - e. uopće se ne slažem

12. Pravila i upozorenja koja se odnose na rijetku i staru građu su jasno istaknuta i rastumačena.

- a. u potpunosti se slažem
- b. uglavnom se slažem
- c. nisam siguran/na
- d. uglavnom se ne slažem
- e. uopće se ne slažem
- f. nisam koristio navedene usluge

13. Stara i rijetka građa bi se trebala moći posuđivati i iznositi iz prostora knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

- a. u potpunosti se slažem
- b. uglavnom se slažem
- c. nisam siguran/na
- d. uglavnom se ne slažem
- e. uopće se ne slažem

14. Zbirka je dobro prezentirana i čuo/la sam za nju bez traženja informacija samostalno.

- a. u potpunosti se slažem
- b. uglavnom se slažem
- c. nisam siguran/na
- d. uglavnom se ne slažem
- e. uopće se ne slažem

15. Zbirka RARA važan je dio Knjižnice Filozofskog fakulteta.

- a. u potpunosti se slažem
- b. uglavnom se slažem
- c. nisam siguran/na
- d. uglavnom se ne slažem
- e. uopće se ne slažem

16. Na koji način bi se mogla poboljšati usluga koja se odnosi na korištenje građe u Zbirci RARA?

Korisnički aspekt upotrebe zbirke rijetke građe u knjižnicama

Sažetak

Knjige su oduvijek bile medij za kojima su ljudi posezali kako bi stekli nova znanja, utonuli u razne imaginarne svjetove ili možda učili o povijesti. Ipak, nije samo sadržaj ono što je važno kod knjiga. Fizički aspekti knjiga i načini tiskanja kroz povijest mogu nam pružiti uvid u kulturu i intelektualni duh određenog vremenskog razdoblja. Pojednine knjige su stoga vrlo važne jer pružaju dokaze o prošlosti, kako sadržajno tako i prilikom proučavanja načina na koji su one fizički nastale. Svaka knjiga posjeduje svoju posebnu vrijednost, no neke knjige su zasigurno vrijednije od drugih. Motivacija za pisanje o rijetkim i starim knjigama proizašla je iz velike ljubavi za fizičkim primjercima knjiga i zainteresiranosti za njihovu povijest. Sve knjige moraju se tretirati s posebnom pažnjom kako bi se dugoročno očuvale no posebna vrijednost rijetkih i starih knjiga zahtjeva niz posebnih aktivnosti kako bi se one sačuvale i zaštitile tijekom vremena i korištenja. U uvodnom djelu rada objasnit će se kratka povijest knjige, što su to *rijetke* knjige i prema kojim se kriterijima određuje njihova vrijednost. U drugom djelu bit će obrađeni fizički čimbenici koji moraju biti zadovoljeni tijekom čuvanja fizičkih primjeraka starih i rijetkih knjiga te načini na koje knjižnica prikuplja takvu vrstu građe. Također, reći će se nešto više o procesu digitalizacije kao načinu zaštite stare i rijetke građe. U istraživačkom dijelu rada istražiti će se koriste li korisnici knjižnice usluge vezane uz Zbirku RARA Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu, postupak kojim dobivaju pristup zbirci i pod kojim uvjetima, te koje su im sve usluge vezane uz zbirku dostupne i na koji način korisnici mogu doći do njih. Isto tako ispitat će se i koliko znaju o samoj zbirci te njihovo mišljenje o unaprijeđenju usluga vezanih uz Zbirku RARA.

Ključne riječi: rijetke knjige, vrijednost knjiga, očuvanje, zaštita, digitalizacija, Zbirka RARA

The User Aspect of the use of Rare Material Collections in Libraries

Summary

Books have always been a medium that people reached out to in order to gain new knowledge, immerse themselves in various imaginary worlds or perhaps learn about history. However, it is not only the content that is important with books. The physical aspects of books and printing methods throughout history can give us insight into the culture and intellectual spirit of a certain time period. Individual books are therefore very important because they provide evidence of the past, both in terms of content and when studying the way in which they were physically created. Each book has its own special value, but some books are certainly more valuable than others. The motivation to write about rare and old books came from a great love for physical copies of books and an interest in their history. All books must be treated with special care in order to preserve them in the long term, but the special value of rare and old books requires a series of special activities to preserve and protect them over time and use. In the introductory part of the paper, a brief history of the book will be explained, what rare books are and what criteria are used to determine their value. In the second part, the physical factors that must be met during the preservation of physical copies of old and rare books and the ways in which the library collects such material will be discussed. Also, something more will be said about the digitization process as a way of protecting old and rare material. In the research part of the work, it will be investigated whether library users use the services related to the RARA Collection of the Faculty of Philosophy in Zagreb, the procedure by which they gain access to the collection and under what conditions, and which services related to the collection are available to them and how users can access them. They will also be asked how much they know about the collection itself and their opinion on the improvement of services related to the RARA Collection.

Keywords: rare books, value of books, preservation, protection, digitization, RARA Collection